

Bronnen voor gratieverlening tot 1987

P. Brood

INHOUD

INLEIDING	174
1 HISTORISCHE SITUERING	175
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	177
a. Het Gratiebesluit van 1856	177
b. Het Gratiebesluit van 1887	177
Gratieverlening tijdens de Tweede Wereldoorlog	179
Bijzondere rechtspleging (1945-1951) en nasleep	180
Gratiebeleid in de periode van de bijzondere rechtspleging	181
Gratiebeleid na de periode van de bijzondere rechtspleging	182
Straffen opgelegd door de Tribunalen	183
Gratie en ontzetting uit rechten	183
Normale rechtspleging sinds de Tweede Wereldoorlog	184
c. De Gratieregeling 1976	185
d. De Gratiwet van 1987	186
Gratiwet en militaire strafrechtspraak	187
Recente ontwikkelingen	188
Gratiebepalingen in het Wetboek van Strafvordering	188
3 VISUELE KENNISMAKING	190
Grondpatroon	190
Procedure vóór 1856	191
a. Het verzoekschrift	192
b. Het advies	193
c. De gratiebeschikking	193
Procedure sinds 1856	193
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	227
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	227
Gerelateerde en toetsingsbronnen	229
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	229
BIJLAGEN	
A Vindplaatsen	231
B Literatuur	235
NOTEN	237

INLEIDING

Gratie is een gehele of gedeeltelijke, al dan niet voorwaardelijke, kwijtschelding, vermindering of verwisseling van een onherroepelijk geworden opgelegde straf of strafrechtelijke maatregel. Het is dus geen vorm van herberechting of hoger beroep. De gratieverlening behelst de gehele of gedeeltelijke opheffing van de strafrechtelijke gevolgen van een vonnis, dat als zodanig intact blijft. Met het instituut van gratie beoogt men de opheffing of verzachting van pertinente onrechtvaardigheden of ondoelmatigheden van het strafrechtstelsel en daarmee de bevordering van een rechtvaardige, humane en doelmatige toepassing van het strafrecht. Rechtvaardig, om de rechtspleging te corrigeren als alle andere middelen zijn uitgeput (deze functie is de belangrijkste geworden). Humaan, tot strafverlichting op grond van persoonlijke omstandigheden van de veroordeelde (bijvoorbeeld ongunstige wijzigingen in de sociale of financiële situatie van de veroordeelde, medische of psychische indicaties, duidelijke reclasseringsbelangen). Doelmatig, de (verdere) executie van de straf moet nog wel een redelijk doel dienen.

Abolitie en amnestie zijn te onderscheiden van gratie. Tot de Grondwet van 1983 werden beide in hetzelfde artikel als gratie genoemd, daarna is abolitie uit de Grondwet verdwenen. Abolitie is het ingrijpen in een strafprocedure, voordat het vonnis geveld is. Het was een individuele kwijtschelding van in beginsel alle strafrechtelijke gevolgen die aan een strafprocedure verbonden waren. Alleen de wetgever was hiertoe bevoegd. Amnestie is een bij of krachtens wet geregelde algemene kwijtschelding van straffen wegens strafbare feiten, uitgesproken onafhankelijk van onderzoek en berechting. Aan feiten, gedurende een bepaalde tijd gepleegd, wordt dus achteraf het strafbaar karakter ontnomen, onverschillig of er een rechtsvervolging is ingesteld en of men de schuldigen kent. Ook hier is alleen de wetgever bevoegd tot het verlenen van amnestie.¹ De becommentariëring van de bronnen voor gratieverlening wordt begrensd door de invoering van de Gratiwet in 1987.

1 HISTORISCHE SITUERING²

Gratie is in oorsprong een oud instituut, maar het karakter en de perceptie ervan zijn in de loop der tijden onder invloed van maatschappelijke en politiek-staatsrechtelijke veranderingen drastisch gewijzigd. Werd gratie vroeger nog lyrisch omschreven als *de schoonste parel op des Konings kroon*, als *het tederste prerogatief* of als *een aan de vorstelijke luim ontsproten daad van genade*, in de recente geschiedschrijving kijkt men er anders tegenaan, getuige typeringen als *relikwie* of *charmante overblijfsel van een feodaal tijdperk, een vleugje irrationaliteit en veiligheidsventiel van het recht*.

Hoe er ook tegen gratie is en wordt aangekeken, er zijn altijd bepaalde vaste kenmerken aan verbonden geweest. Gratie wordt verleend door een instantie boven en buiten het rechtssysteem, gratie is een gunst en geen recht,³ gratie strekt altijd tot voordeel van de betrokkene.⁴ Oorspronkelijk was gratie vooral een op het *droit divin* gebaseerd middel tot vertoon van koninklijke macht. Ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden (1588- 1795) waren de Staten van de gewesten soeverein en bezaten zij het recht van gratie. Zij maakten er echter maar spaarzaam gebruik van. Ook daarna bleef het recht van gratieverlening, ondanks de constitutionele veranderingen, in handen van de soeverein (in 1806 koning Lodewijk Napoleon, vanaf 1813 de Oranje-vorsten). Wel veranderde het karakter ervan in de eerste helft van de negentiende eeuw. Het bleef een van de symbolen van het koningschap, ingezet als middel om hoogtepunten van het koninklijk bestaan (geboorte, huwelijk) te vieren, maar het werd steeds vaker gebruikt als correctiemiddel tegen de nog lang van kracht gebleven strenge wetgeving van Franse bodem (*Code pénal*). Kortom, het doel van gratie werd minder gezien als 'het verlenen van gunsten' en meer als 'het recht doen'.⁵

Tegen deze achtergrond moeten ook de gratie-artikelen in de eerste Grondwetten van Nederland worden gezien. In de formuleringen komt naar voren dat het de Koning is die het 'regt van gratie' bezit, maar daarbij staat meteen dat hij het advies van een rechterlijke instantie dient in te winnen. Artikel 67 van de Grondwet van 1815 luidde: 'De Koning heeft het regt van Gratie na ingenomen advis van den Hoogen Raad der Nederlanden'.⁶ De vraag was echter of gratie in ruime of beperkte zin moest worden opgevat. In ruime zin zou het begrip de bezitter van het recht de bevoegdheid geven niet alleen vonnissen die in kracht van gewijsde waren gegaan te beperken, maar ook abolitie en amnestie kunnen verlenen. In enge zin zou alleen de eerste gratievorm mogelijk zijn. De Grondwetsherziening van 1848 schiep duidelijkheid: 'De Koning heeft het regt van gratie van straffen, door regterlijke vonnissen opgelegd. Wanneer het veroordelingen betreft tot drie jaren gevangenis en daar beneden en tot een geldboete, hetzij te zamen, hetzij afzonderlijk, oefent de Koning dat

regt uit na gehoord advijs van den regter die het vonnis heeft gewezen; in de overige zaken, na gehoord advijs van den Hoogen Raad. Amnestie en abolitie worden niet dan door eene wet toegestaan'.⁷

Daarbij komt dat bij de Grondwet van 1848 de ministeriële verantwoordelijkheid werd ingevoerd.⁸ Ondanks het gehanteerde 'De Koning heeft het recht van gratie', waardoor gratieverlening zou kunnen worden gezien als daad van de monarch persoonlijk, moet de uitoefening van het recht van gratie door de constitutionele constructie van de ministeriële verantwoordelijkheid worden gezien als een bevoegdheid toebehorend aan de Kroon. Gratie wordt verleend door het Staatshoofd onder verantwoordelijkheid van de minister.⁹ Een gratie- Koninklijk Besluit wordt dan ook door deze laatste gecontrasigneerd.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS¹⁰

Uit het bovenstaande is op te maken dat er al vanaf de negentiende eeuw geen sprake meer is van gratie als een instituut afhankelijk van koninklijke willekeur. Het recht is in zekere zin ingekapseld in de politieke, bestuurlijke en rechterlijke structuren die Nederland rijk is. Daarom is het ook uitgewerkt in nadere wetgeving: het Gratiebesluit van 1856 (met niet-gepubliceerd KB), het Gratiebesluit van 1887, de Gratieregeling 1976 en de Gratiewet van 1987.

a. Het Gratiebesluit van 1856

In 1856 bundelde men de sinds 1813 'op verschillende tijden uitgevaardigde besluiten omtrent de maatregelen, die de uitoefening van het aan Ons toekomend regt van gratie behooren vooraf te gaan' en vormde die om tot een meer rationele regeling.¹¹ Basis hiervoor was artikel 66 van de toenmalige Grondwet. Het besluit bevatte bepalingen inzake de advies- en raadplegingsprocedure, de inrichting van het verslag van het Openbaar Ministerie en het rechterlijke advies, evenals bepalingen betreffende de behandeling van de jaarlijkse voordrachten tot het verlenen van afslag en ontslag (strafbekorting en -beëindiging) aan gedetineerden.¹² Deze procedure is in de kern bewaard gebleven in alle latere gratieregelingen.

Bij de voorbereiding van het besluit van 1856 is oorspronkelijk ook een artikel 9 opgenomen met voorschriften betreffende de raadplegingsprocedure, op grond waarvan de minister van Justitie negatief op een gratieverzoek zou kunnen beschikken, zonder daartoe een machtiging te moeten vragen aan de Koning. Omdat dit echter werd beschouwd als een interne zaak die alleen de Kroon aanging, verwijderde men dit artikel uit het eerste ontwerpbesluit (van juli 1856). Vervolgens nam men het afgewezen artikel 9 echter in zijn geheel op in een voor het ministerie van Justitie interne instructie, vastgelegd in een Koninklijk Besluit.¹³

Deze constructie bleef bestaan tot 1976, toen dit Koninklijk Besluit bij de Gratieregeling 1976 werd ingetrokken. Tot dat jaar is er dus feitelijk dubbele regelgeving geweest, namelijk de procedure die in de Algemene maatregelen van bestuur van 1856 en 1887 is opgenomen, en daarnaast de interne instructie, waaraan de departementale praktijk ten grondslag ligt.

b. Het Gratiebesluit van 1887

Ook in de Grondwet van 1887 is de bevoegdheid tot gratieverlening aan de Koning toegekend (zie artikel 68). Daarbij staat verder dat hij dat recht

uitoefent na advies te hebben ingewonnen van 'den regter daartoe bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen'. Deze op basis van dit artikel tot stand gebrachte Algemene maatregel van bestuur is het (sinds 1932 zo genoemde) Gratiebesluit van 1887, dat het gratiebesluit van 1856 verving en van kracht bleef tot 1976.

Het Gratiebesluit vormt min of meer een uitbreiding van het gratiebesluit van 1856 en regelt welke rechters (binnen en buiten het Europese deel van het Koninkrijk, civiel of militair) moesten worden geraadpleegd, wat er in de verslagen en adviezen moest staan en hoe de procedure verder verliep. Ook staan er bepalingen in betreffende de aanbevelingslijsten tot het verlenen van afslag en ontslag aan gevangenen. Men wijzigde het Gratiebesluit twee keer op een belangrijk punt.

In 1919 onderging het besluit de eerste belangrijke verandering, namelijk de mogelijkheid van collectieve gratie. Bij Koninklijk Besluit werd artikel 17 van het besluit aangevuld met de zinsnede 'voor zoover niet met Onze machtiging bij het inwinnen van het advies anders wordt bepaald'.¹⁴ Aanleiding hiervoor was een afgewezen amnestievoorstel van de minister van Oorlog, dat werd vervangen door een voorstel van de minister van Justitie, het binnen zekere grenzen verlenen van algemene gratie van wegens bepaalde feiten opgelegde hoofdstraffen. Dit werd mogelijk door de toevoeging van het hierboven geciteerde zinsdeel.

Met deze wijziging opende men de deur naar een gratieverlening met een anoniem karakter. Vóór 1919 konden algemene graties alleen in de vorm van zuiver individuele lijstgraties worden gegoten. Kenmerkend aan de collectieve gratie is dat noch het rechterlijke advies, noch het verslag van het Openbaar Ministerie, een beoordeling gaf van de individuele daad en dader, maar in plaats daarvan zich beperkte tot de algemene en uitsluitende beoordeling van de aan de gratie te stellen grenzen.

Deze nieuwe vorm van gratieverlening, de zogenoemde *Staatsblad gratie*, werd voor het eerst geëffectueerd in 1919.¹⁵ Regelmatig laaide de discussie op of deze vorm van gratie wel rechtmatig was. Het Gratiebesluit was immers alleen bedoeld voor individueel bepaalde gevallen, zo werd gesteld. Het beginsel van individuele of algemene rechtsbelangen dat aan de gratie ten grondslag ligt zou bij collectieve gratieverlening verloren gaan en daarmee zou gratie weer in de sfeer van het koninklijk gunstbetoon terechtkomen. Anderen beweerden daarentegen dat deze collectieve gratie wel degelijk kon worden gebaseerd op artikel 17 van het Gratiebesluit en het overeenkomstige artikel (19) in latere regelingen.

Wijziging 2 betreft de Hoge Raad en het Hoog Militair Gerechtshof. In 1925 veranderde men artikel 1 van het Gratiebesluit van 1887, en wel in die zin dat de Kamer voor Strafzaken van de Hoge Raad voor 'gewone' gratieverzoeken niet meer hoefde te worden geraadpleegd.¹⁶ Ook artikel 3, lid 2, werd aangepast. Was het tot dan toe voorgeschreven om in geval van gratieverzoeken betreffende straffen die door krijgsraden waren opgelegd, het advies van het Hoog Militair Gerechtshof in te winnen, in het Koninklijk Besluit bepaalde men dat in eerste instantie het advies moest

worden gevraagd van de gewone militaire rechter in het Rijk in Europa die de straf had opgelegd, en pas bij het ontbreken daarvan dat van het Hoog Militair Gerechtshof.

Gratieverlening tijdens de Tweede Wereldoorlog

Na de bezetting van Nederland door Duitsland in 1940 werd onmiddellijk een Duitse civiele rechterlijke macht voor strafzaken ingesteld. Deze fungeerde naast de bestaande Nederlandse rechterlijke instellingen, zij het dat ze onder toezicht van de Duitsers werden gesteld. Nadat aanvankelijk krijgsraden hadden gefunctioneerd werden in 1941 als Duitse rechtbanken het *Landesgericht* en het *Obergericht* actief. Aan deze twee gerechten was één gemeenschappelijk Openbaar Ministerie verbonden (*Generalstaatsanwaltschaft*). Het *Landesgericht* was een alleensprekende rechter met een beperkte bevoegdheid, het *Obergericht* bestond uit drie rechters, oordeelde in zwaardere zaken en fungeerde als appelinstantie van het *Landesgericht*. Bovendien kon het *Obergericht* optreden als bijzondere rechtbank (*Sondergericht*). De competentie van de Duitse rechters omvatte de kennisneming van strafzaken tegen Duitse staatsburgers en zij mochten handelingen berechten tegen het Groot-Duitse Rijk, het Duitse volk, de NSDAP of aangesloten organisaties en tegen Duitse burgers en bezittingen in het algemeen.

Daarnaast brachten de Duitse autoriteiten vele wijzigingen in de bestaande Nederlandse strafrechtspleging aan, die meestal beperkingen inhielden. Zo schaften zij de voorwaardelijke veroordeling af. Daarvoor in de plaats kwam de gratieverlening, maar deze werd - door de delegatie aan een politieke macht - een administratieve aangelegenheid. Het recht om gratie te verlenen was voorbehouden aan de Führer, maar deze delegerde zijn bevoegdheid in december 1940 aan de rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied, dr. A. Seyss-Inquart. Op zijn beurt delegerde hij het gratierecht ten dele aan de secretaris-generaal van Justitie (voor de lichtere vonnissen van de Nederlandse rechter) en voor het merendeel aan de *Gnadenabteilung* (voor de zwaardere vonnissen van de Nederlandse rechter en alle vonnissen van het *Landesgericht* en het *Obergericht*).¹⁷

De *Gnadenabteilung* was een onderdeel van het *Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz*. Zij behandelde alle gratieverzoeken, of zij nu waren gericht aan de rijkscommissaris, de Generalkommissar of de afdeling zelf. De afdeling besliste ook in vrijwel alle zaken. Alleen het recht ter dood veroordeelden te gratiëren behield de rijkscommissaris voor zich. Alvorens tot een beslissing te komen vroeg de afdeling andere instanties meestal om advies. Zat een verzoeker een vrijheidsstraf uit, dan vroeg men de directeur van de penitentiaire inrichting om zijn mening. Bij het verzoek van een persoon die ter dood was veroordeeld was de procedure uitgebreider. De *Gnadenabteilung* richtte zich tot de Duitse procureur-generaal, de leider van het *Obergericht* en de rechters die het vonnis gewezen hadden met het verzoek hun mening te geven. Op grond van hun

berichten schreef de afdeling vervolgens een verslag, waarin de adviezen van de geraadpleegde instanties werden opgenomen, maar waarin zij ook haar eigen mening en haar advies gaf. Het verslag werd dan doorgezonden naar hogere functionarissen, waarna uiteindelijk de rijkscommissaris besliste over het verlenen van gratie.

Van de mogelijkheid een gratieverzoek in te dienen maakte men veel gebruik. Zo'n vierduizend personen die door het *Landesgericht* of het *Obergericht* waren berecht, verzochten om gratiëring. Een gratieverzoek schortte de executie van de doodstraf op, zodat de meeste ter dood veroordeelden een dergelijk verzoek indienden. Praktisch betekende gratieverlening aan ter dood veroordeelde personen de omzetting van deze straf in een vrijheidsstraf. De gratie kon dan neerkomen op opschorting van de executie (bijvoorbeeld wegens persoonlijke omstandigheden als ziekte of onmisbaarheid) of voortijdige invrijheidsstelling.

Bijzondere rechtspleging (1945-1951) en nasleep¹⁸

Reeds tijdens de Tweede Wereldoorlog dacht de Nederlandse regering in ballingschap, mede om een 'bijltjesdag' te voorkomen, over de vraag welke categorieën 'foute' Nederlanders na de bevrijding voor arrestatie in aanmerking zouden komen, hoe zij berecht zouden moeten worden en welke straffen op hen van toepassing zouden moeten zijn. Met het oog daarop zijn er enkele belangrijke besluiten genomen die het fundament vormden voor de naoorlogse buitengewone rechtspleging, namelijk het Besluit van 22 december 1943 houdende vaststelling van het Besluit Buitengewoon Strafrecht,¹⁹ het Besluit van 22 december 1943 houdende vaststelling van het Besluit op de Bijzondere Gerechtshoven,²⁰ het Besluit van 22 december 1943 houdende vaststelling van het Besluit Buitengewone Rechtspleging,²¹ en het Tribunaalbesluit van 17 september 1944.²²

Voor de uitvoering van de bijzondere rechtspraak riep men speciale rechtbanken in het leven: de Bijzondere Gerechtshoven, de Bijzondere Raad van Cassatie en de Tribunalen. Om te voorzien in gratie van door de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie opgelegde straffen, werd tegelijk met de andere besluiten van 22 december 1943 een speciale gratieregeling in het leven geroepen: het Besluit van 22 december 1943 houdende vaststelling van het Bijzonder Gratie-adviesbesluit.²³ De Tribunaalrechtspraak viel buiten de werkingssfeer van het Bijzonder Gratie-adviesbesluit, aangezien deze niet als strafrechtspraak maar als tuchtrechtspraak werd gezien.

De coördinatie van de bijzondere rechtspleging kwam per 1 januari 1946 in handen van het speciaal daartoe gecreëerde Directoraat-generaal voor de Bijzondere Rechtspleging (DGBR). Vóór 1 januari 1946 was de voorbereiding en coördinatie van de bijzondere rechtspleging opgedragen aan het Militair Gezag. De overgang van de bijzondere rechtspleging naar de gewone rechterlijke macht werd geregeld bij de Wet overgang bijzondere rechtspleging van 13 mei 1948.²⁴ Per 1 januari 1952 was deze overgang voltooid. De zaken van de Bijzondere Gerechtshoven kwamen

voor rekening van de Bijzondere Strafkamers van arrondissementsrechtbanken (periode 1949-1950), de taken en bevoegdheden van de Bijzondere Raad van Cassatie gingen over op de Hoge Raad (per 1 januari 1952) en die van de Tribunalen op door de Kroon aangewezen kantongerechten (per 1 juni 1948; per 1 oktober 1950 stopzetting vervolging van feiten als bedoeld in het Tribunaalbesluit).

Gratiebeleid in de periode van de bijzondere rechtspleging

Tussen 1945 en 1952 is de gratiëring ingezet om in de loop van de tijd ontstane verschillen in strafmaat gelijk te trekken en het probleem van de detentie van tienduizenden politieke delinquenten op te lossen. Ook het bevorderen van de reclassering van jeugdigen en het tegengaan van ontwrichting van gezinnen van ouderen waren motieven voor collectieve gratieverleningen. Vanaf 1947 was in steeds sterkere mate sprake van toepassing van wat ook wel een barmhartigheidspolitiek is genoemd. Daarbij speelde nog een ander moreel argument mee. Men was zich ervan bewust dat permanente uitstoting van een grote groep Nederlanders tot 'bederf' van de samenleving zou leiden. Zelfs de zwaarste misdadigers zouden daarom uitzicht moeten krijgen op terugkeer in de samenleving.

Deze overwegingen vertaalden zich tussen 1947 en begin jaren vijftig in verschillende gratiegolven, onder verantwoordelijkheid van achtereenvolgens de ministers van Justitie Van Maarseveen, Wijers, Struycken en Mulderije. Diverse malen werden vonnissen ambtshalve, dus zonder een daartoe strekkend verzoek van betrokkenen, op gratie bekeken en werden voor hele categorieën veroordeelden ambtshalve gratieadviezen uitgebracht door de rechter. De gratie werd vervolgens door middel van een groot aantal individuele lijstgraties en eenmaal via een Staatsbladgratie (die ook voor commune delicten gold) verleend.

Het op het Bijzonder Gratie-adviesbesluit gebaseerde gratiebeleid ten aanzien van straffen opgelegd in het kader van de bijzondere rechtspleging richtte zich op twee vormen van gratieverlening, namelijk strafvermindering en omzetting van een opgelegde doodstraf in al dan niet levenslange gevangenisstraf.

Ten aanzien van de strafvermindering waren er twee gratieadviescommissies actief, die tot taak hadden advies uit te brengen inzake gratie voor een bepaalde groep veroordeelden. Concreet hield dit in dat zij na bestudering van dossiers aangaven wie mogelijk in aanmerking kwam voor gratie, waarna voor de geselecteerde gevallen de rechterlijke macht - zoals wettelijk vereist - werd geraadpleegd. Eind 1948 werd de Adviescommissie gratie jeugdige wapendragers ingesteld, die per 1 januari 1951 werd opgeheven. Begin 1951 werd de Commissie-Röling in het leven geroepen om adviezen uit te brengen inzake de beoordeling van gratiezaken betreffende politieke delinquenten die waren veroordeeld tot levenslang of tot een tijdelijke gevangenisstraf van minstens vijftien jaar. Deze commissie werd in augustus 1953 opgeheven.

Men betrachtte grote terughoudendheid bij het executeren van dood-

vonnissen (ook hierbij speelde de barmhartigheidsgedachte nadrukkelijk een rol). In 1946 stelde men met het oog hierop in opdracht van de toenmalige minister van Justitie, Kolfschoten, richtlijnen voor de gratie van de doodstraf op, die altijd intern zijn gehouden. Een deugdelijk beleid op dit punt hebben de richtlijnen overigens niet opgeleverd. De daarin opgenomen criteria voor beoordeling van gratie berustten op een feitelijk gebrekkige analyse van tijdens de bezetting begane misdaden. Verder was de Kroon ook enkele malen verdeeld over het al dan niet gratiëren van de doodstraf.

Hoe dan ook, doodstraffen werden op grote schaal omgezet in levenslang. Zo gratieerde men in 1951 de Duitse oorlogsmisdadigers Fischer en Aus der Fünten op deze wijze, hetgeen de Nederlandse samenleving hevig in beroering bracht. Later dat jaar volgde de gratie voor Kotälla. In september 1952 verkreeg de Duitser Lages gratie. In 1951 uitte de Tweede Kamer in een motie haar bezorgdheid over het feit dat op dit gebied beslissingen werden genomen op basis van voor haar geheime richtlijnen voor de gratie van de doodstraf en dat bepaalde, na gratieverlening in levenslang omgezette straffen, tot gevangenisstraffen van bepaalde duur werden gegratieerd. Al met al vond men dat het gratierecht wel erg ruim was toegepast.

Gratiebeleid na de periode van de bijzondere rechtspleging

In 1952 onderging het gratiebeleid een koerswijziging. De minister van Justitie, Donker, was van mening dat politieke delinquenten gewone criminelen zijn, voor wie een bijzondere behandeling niet meer noodzakelijk was. Hij stapte af van de praktijk van de collectieve gratieverlening en maakte aan de Commissie-Röling duidelijk dat hij aanzienlijk minder gratie wilde verlenen dan door de commissie was voorgesteld. Tijdelijk gestraften zouden door de voorgaande gratiegolven en door de mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling binnen enkele jaren vrij zijn. De na gratiëring van de doodstraf tot levenslang veroordeelden hoefden niet op strafvermindering te rekenen ('in het algemeen geen op jaren stellen van levenslangen'). Zijn opvolgers volgden dit beleid echter niet zo stringent. Verschillende malen werd een heroverwegingsprocedure gestart, hetgeen erin resulteerde dat er per 1 januari 1964 nog slechts vier gegratieerden van de doodstraf gevangen zaten: de Duitsers Lages, Fischer, Aus der Fünten en Kotälla.

Vooraf deze gevangenen zorgden na de periode van de bijzondere rechtspleging enkele malen voor grote commotie in de samenleving. Op 16 februari 1972 maakte de regering bekend dat Fischer, Aus der Fünten en Kotälla (de 'drie van Breda')²⁵ een gratieverzoek hadden ingediend en dat de regering voornemens was dat verzoek in te willigen.²⁶ Mede vanwege de gevoeligheid van het onderwerp wilde de regering de Tweede Kamer niet voor een voldongen feit stellen en ging zij op een open wijze de discussie aan. Er vond een hoorzitting plaats, gevolgd door een Kamerdebat. In een motie werd gevraagd af te zien van inwilliging van het

gratieverzoek. Na lang beraad besloot de regering aan deze motie gevolg te geven. In 1979 overleed Kotälla in de gevangenis. In 1989 ontving de regering een brief van negentien vooraanstaande Nederlanders, onder wie voormalige verzetsstrijders, die aandrongen op de vrijlating van de 'twee van Breda', met name vanwege de slechte gezondheid en de hoge ouderdom van de betrokkenen.²⁷ Aan deze twee is daarop gratie verleend.

Straffen opgelegd door de Tribunalen

Het Tribunaalbesluit regelde de tuchtrechtelijke of administratieve behandeling van onvaderlandslievend gedrag. Wie zich tijdens de bezetting als Nederlander niet had gedragen volgens bepaalde normen van goed Nederlanderschap, viel onder dit tuchtrecht. In het kort kwam de regeling op het volgende neer. Aan Nederlanders die op enigerlei wijze hulp of steun hadden verleend aan de vijand, lid waren geweest van een nationaal-socialistische beweging, voordeel getrokken hadden uit door de vijand of diens handlangers genomen maatregelen of geen gevolg hadden gegeven aan door de regering in verband met de oorlogsvoering uitgevaardigde maatregelen, kon men het volgende opleggen: internering, ontzetting uit bepaalde rechten (bijvoorbeeld kiesrecht) en verbeurdverklaring van vermogen. Het was mogelijk om zowel strafrechtelijk (door bijvoorbeeld het Bijzonder Gerechtshof) als administratief- of tuchtrechtelijk (door een Tribunaal) te worden berecht. Overigens hebben de Tribunalen zich later ontwikkeld tot een min of meer gewone rechtbank, naast en ter aanvulling van de Bijzondere Gerechtshoven, hetgeen mogelijk werd door ontlasting van de Tribunalen middels de buitenvervolginstelling van vele 'lichte gevallen'.

Gratie en ontzetting uit rechten

Van belang is ook de mogelijkheid tot ontzetting uit rechten, meer in het bijzonder de mogelijkheid tot ontzetting uit actief en passief kiesrecht. Dit was een van de bijzondere maatregelen die een Tribunaal kon opleggen. Verder gold ontzetting uit rechten in de regel als voorwaarde voor buitenvervolginstelling van politieke delinquenten. De duur van de ontzetting bedroeg in beide gevallen tien jaar. Ook de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie konden overgaan tot ontzetting uit rechten, maar dan wel als bijkomende straf, naast de hoofdstraf. De duur van een door deze gerechten opgelegde ontzetting varieerde van ten minste vijf jaar langer dan de vrijheidsstraf tot levenslang.

Van door een Tribunaal opgelegde straffen tot ontzetting uit rechten was wettelijk geen gratie mogelijk, aangezien het Bijzonder Gratie-adviesbesluit niet van toepassing was op vonnissen van Tribunalen. Evenmin kon worden gegratieerd van de aan buitenvervolginstelling verbonden ontzetting uit rechten. Om veroordeelde delinquenten toch de mogelijkheid tot herstel van rechten te bieden, werd in augustus 1946 het Besluit 'houdende vaststelling van nadere regelen omtrent de ontzetting van en het herstel in rechten van politieke delinquenten' vastgesteld.²⁸ Op basis

daarvan kon de delinquent vijf jaar na het ingaan van de ontzetting onder voorwaarden om herstel van rechten vragen.

Gratie van ontzetting uit rechten opgelegd door een Bijzonder Gerechtshof was op grond van het Bijzonder Gratie-adviesbesluit wel mogelijk. Aangezien een dergelijke ontzetting voor een lange(re) periode gold, hebben de rechtsopvolgers van de Bijzondere Gerechtshoven hiermee nog geruime tijd te maken gehad.²⁹

Normale rechtspleging sinds de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog, ongeveer vanaf 1947, pakte Bureau B van de Tweede Afdeling van het ministerie van Justitie zijn vooroorlogse werkzaamheden weer op en begon met de verwerking van individuele verzoeken om gratie van voor commune delicten opgelegde straffen. In 1954 voegde men aan de anonieme collectieve gratiëring een nieuwe vorm toe, namelijk niet in het Staatsblad gepubliceerde lijstgraties, waarbij het Openbaar Ministerie de opdracht kreeg om bij zijn verslag een tabellarisch ingerichte voordracht te overleggen van alle personen die binnen het kader van een door de Kroon voorgenomen maatregel vielen.³⁰

Met betrekking tot de behandeling van gratieverzoeken van veroordeelden die voor het plegen van commune delicten waren veroordeeld tot langdurig tijdelijke of levenslange gevangenisstraffen, ontwikkelde zich ondertussen, ingegeven door twijfels over de zin van de tenuitvoerlegging van (zeer) lange gevangenisstraffen, een procedure die afweek van de ten aanzien van gratiezaken gebruikelijke werkwijze.³¹ Voor deze groep gold vanaf 1957 de mogelijkheid van de zogenoemde *Samkalden-gratie*. Deze toenmalige minister van Justitie voerde een regeling in waarbij de eventuele wenselijkheid van een al dan niet voorwaardelijke gratiëring werd bestudeerd nadat een derde van de opgelegde straf was ondergaan en waarbij gratie werd aangewend om de datum van voorwaardelijke invrijheidstelling naar voren te halen ten gunste van het reclasseringsbelang van de betrokkene.³² Aangezien de materie van de gratie voor langgestraften grotendeels in het penitentiaire vlak lag, werd zij overgenomen door de Directie Gevangeniswezen, ook al omdat daar de behoefte was gebleken aan een begeleidingsprocedure voor langgestraften, waarin de gratieprocedure voor langgestraften uiteindelijk ook thuishoorde. Vanaf 1978 gold de zogenoemde *volgprocedure langgestraften*, waarbij rapportage en advisering plaatsvonden in de 'penitentiaire fase', voordat het gratieverzoek werd ingediend.³³

In de jaren zestig en zeventig was er weer aanleiding om de anonieme collectieve gratie ter discussie te stellen. Zo evalueerde de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopathenzorg en de Reclassering in 1966 de gevolgen van de algemene gratie die was verleend ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Beatrix. De raad kwam tot de conclusie dat het in de toekomst geen aanbeveling meer verdiende om collectief gratie te bevorderen. De regering nam deze conclusie over. Noch bij de herdenking van vijftienvintig jaar bevrijding (1970), noch bij

het zilveren regeringsjubileum van koningin Juliana (1973) werd dan ook algemene gratie verleend. In 1973 stelde de minister van Justitie zelfs expliciet: 'Bij een algemene gratie zijn individuele, op de persoon toegesnelde gratiemotieven niet in het geding. Gratie wordt dan verleend zonder onderzoek naar de persoon en zijn omstandigheden. Dat leidt onvermijdelijk tot een zekere willekeur'.³⁴

Van deze beleidslijn week men echter nog een keer af. Op 17 juli 1975 besloot men tot algemene gratie naar aanleiding van ontstane achterstanden in de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Deze gratie omvatte kwijtschelding van alle vrijheidsstraffen van veertien dagen en minder en kwijtschelding van veertien dagen van de overige tijdelijke vrijheidsstraffen. Op dit besluit volgde zowel vanuit de Kamer als vanuit de staande en zittende magistratuur vernietigende kritiek. Gezegd werd dat de gratieverlening een individuele beoordeling vergde en zich derhalve niet leende voor toepassing als collectieve maatregel. Algemeen is de mening dat gratie niet mag worden gebruikt ter verlichting van een noodsituatie bij het gevangeniswezen.³⁵

c. De Gratieregeling 1976

Op 8 november 1960 besloot men een commissie in te stellen die advies moest uitbrengen over herziening van het Gratiebesluit van 1887 en daarmee samenhangende wijzigingen van de gratiebepalingen in het Wetboek van Strafvordering. De commissie, onder voorzitterschap van prof. mr. B.H. Kazemier, werd geïnstalleerd op 9 november 1961. In de toespraak bij de installering werd aangegeven dat het Gratiebesluit van 1887 enerzijds was verouderd (advisering door 'een rechter in de koloniën of bezittingen in andere werelddelen', 'consulaire rechtbank', 'verlening van afslag en ontslag aan gevangenen', 'colleges van regenten') en anderzijds lacunes vertoonde, met name voor wat betreft de dan al sedert meer dan vijftien jaar gewortelde praktijk van voorwaardelijke gratieverlening³⁶ en inzake een expliciete regeling van wat is vastgelegd in 'het welhaast obsoleet geworden KB' van 21 oktober 1856.

Het in 1966 uitgebrachte rapport van de Commissie-Kazemier resulteerde in 1976 in een nieuwe gratieregeling. De daarin neergelegde gratieprocedure sloot meer aan bij de bestaande praktijk. Zo verdween het artikel ter zake van de jaarlijkse voordrachten tot het verlenen van afslag en ontslag aan gedetineerden, dat nog steeds verwees naar de artikelen 101 e.v. van de in 1953 ingetrokken Gevangenismaatregel. Daarnaast werd de in de praktijk al bestaande procedure van de voorwaardelijke gratieverlening in de regeling opgenomen³⁷ en kreeg de algemene machtiging tot afwijzing van gratieverzoeken door de minister van Justitie, tot dan toe geregeld in het KB van 1856, een plaats in de regeling. Ondanks de kritiek handhaafde men de mogelijkheid van collectieve gratie, zij het dat men in de wetstekst tot uitdrukking bracht dat voorstellen tot het ambtshalve

overwegen van collectieve gratieverlening niet van de Kroon, maar van de minister van Justitie uitgingen. Naar aanleiding van de inauguratie in 1980 van prinses Beatrix tot koningin gaven regering en parlement aan dat voor collectieve gratieverlening bij bijzondere gebeurtenissen geen plaats meer was.³⁸

De Gratieregeling 1976 is gegoten in de vorm van een algemene maatregel van Rijksbestuur. Enerzijds omdat de rechtsmacht van de militaire rechter op Rijkswetgeving berust en anderzijds om de regeling toe te kunnen passen op verzoekschriften om gratie van straffen die zijn opgelegd bij vonnis van de Nederlandse militaire rechter op de Nederlandse Antillen. De Gratieregeling 1976 is tot de inwerkingtreding van de Gratiewet van 1987 niet gewijzigd.

d. De Gratiewet van 1987

De Grondwetsherziening van 1983 noopte tot omzetting van de Gratieregeling 1976 in een gratiewet.³⁹ Het nieuwe Grondwetsartikel inzake gratie kende het recht van gratie niet langer toe aan 'de Koning', maar bepaalde dat gratie wordt verleend 'bij Koninklijk Besluit'. Dit vloeit voort uit de lijn van de gehele Grondwetsherziening, namelijk de vervanging van de term *Koning* door *Kroon*. In feite veranderde er wat de gratie betreft niets, omdat in het licht van de ministeriële verantwoordelijkheid met de term *Koning* al vóór 1983 de constitutionele Koning, ofwel de Kroon, werd bedoeld.⁴⁰ Tevens is het gratieartikel in de nieuwe Grondwet geplaatst onder het hoofdstuk betreffende de rechtspraak, terwijl tot dan toe het desbetreffende artikel viel onder het hoofdstuk 'Van de macht des Konings'.

De regeling van 1976 stond model voor de nieuwe wet, maar toch zijn er enkele grote verschillen. Belangrijkste nieuwigheid is de opname in de wet van twee, volgens de Memorie van Toelichting, in de praktijk gegroeide algemene gronden waaraan gratieverzoeken plegen te worden getoetst, namelijk:

- a een omstandigheid waarmee de rechter op het tijdstip van zijn beslissing geen of onvoldoende rekening heeft gehouden of kunnen houden en die, als die op dat tijdstip wel of voldoende bekend was geweest, hem aanleiding zou hebben gegeven tot het opleggen van een andere straf of maatregel of tot het afzien daarvan;
- b het aannemelijk geworden zijn van de veronderstelling dat met de tenuitvoerlegging van de rechterlijke beslissing of de voortzetting daarvan geen met de strafrechtstoepassing na te streven doel⁴¹ in redelijkheid wordt gediend.⁴²

Volgens de Memorie van Toelichting komt daarin 'de erkenning tot uitdrukking dat beslissingen tot het al of niet verlenen van gratie administratieve beslissingen zijn, die op in de wet verankerde grondslagen dienen te worden genomen, behoren te beantwoorden aan in het algemeen rechtsbewustzijn levende beginselen van behoorlijk bestuur en, wanneer

zij tot afwijzing strekken, dienen te zijn gemotiveerd'.

In de discussies in de Eerste en Tweede Kamer is uitgebreid ingegaan op de toevoeging van deze gronden.⁴³ Wordt de gratiepraktijk hiermee niet verengd? En is er niet sprake geweest van een ontwikkeling van gratie als gunst naar gratie als recht, nu het verlenen van gratie een 'gewone' beslissing van de overheid is geworden waaraan de in het algemeen voor het handelen van de overheid geldende eisen van behoorlijk bestuur worden gesteld? En staat er tegen een gratiebeslissing dan beroep bij een rechter open? Van regeringszijde is geantwoord dat het gaat om het vastleggen van de praktijk, waarmee zeker geen beperking wordt beoogd. Er is geen enkele sprake van een breuk in het beleid. De opgenomen gronden vormen het kader waarbinnen het regeringsbeleid inzake gratie kan worden getoetst. En een beroep op de civiele rechter tegen de gratiebeslissing is krachtens de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen⁴⁴ niet mogelijk, omdat er in de gratieprocedure sprake is van een rechterlijk advies voorafgaand aan het bestuurshandelen.⁴⁵

Enkele andere afwijkingen ten opzichte van de Gratieregeling 1976 zijn:

- er is niet alleen gratie van straffen, maar ook van bepaalde strafrechtelijke maatregelen mogelijk;⁴⁶
- ook is gratie mogelijk van straffen die krachtens vonnis van een buitenlandse rechter zijn opgelegd en waarvan de tenuitvoerlegging aan Nederland is overgedragen;⁴⁷
- door de grondwettelijke afschaffing van de doodstraf (artikel 114) keert artikel 20 van de regeling van 1976 niet meer terug en verdwijnen derhalve de actoren Bijzondere Rechtbank en Bijzonder Hoog Gerechtshof.⁴⁸

Voor wat betreft de collectieve gratie kan nog worden opgemerkt dat de mogelijkheid daartoe, ondanks handhaving van de zinsnede 'tenzij, met Onze machtiging, Onze Minister anders bepaalt', wordt geblokkeerd door de in artikel 2 genoemde gronden voor (individuele) gratieverlening: 'wanneer er al aanleiding mocht worden gevonden in bepaalde omstandigheden of gebeurtenissen om aan bepaalde groepen van veroordeelden dispensatie te verlenen van de tenuitvoerlegging van aan hen opgelegde straffen of straf gedeelten, dan is de bij wet te verlenen amnestie daarvoor het aangewezen instrument'.⁴⁹

Gratiewet en militaire strafrechtspraak

Tegelijk met de Gratiewet is ook de Rijkswet, houdende bepalingen inzake de behandeling van en de beschikking op verzoekschriften om gratie van straffen of maatregelen, opgelegd door instanties belast met de militaire strafrechtspraak, behandeld en goedgekeurd.⁵⁰ Rekening houdend met de voorgestelde algehele herziening van de militaire strafrechtspraak heeft men ervoor gekozen de Gratiewet van overeenkomstige toepassing te verklaren op de behandeling en beschikking ten aanzien van door de militaire rechter opgelegde straffen.

De herziening van de militaire strafrechtspraak, die met de inwerkingtreding van de Wet militaire rechtspraak in 1991 haar beslag heeft gekregen,⁵¹ houdt in dat de afzonderlijke militaire rechterlijke organisatie wordt opgeheven en geïntegreerd in de civiele rechterlijke organisatie. Ook gelden voor de militaire strafrechtspleging, behoudens een aantal uitzonderingen, niet langer afzonderlijk gecodificeerde maatstaven, maar het Wetboek van Strafvordering. De bevoegdheid tot gratieverlening betreffende straffen, opgelegd door met de militaire strafrechtspraak belaste instanties, blijft bij de Kroon. Verder spreekt artikel 10 van de Gratiwet van de mogelijkheid tot het inwinnen van het gevoelen van een andere minister. In zaken waarop de Rijkswet van toepassing is, is het gebruikelijk dat het gevoelen van de minister van Defensie wordt ingewonnen. De Rijkswet is, tegelijk met de Gratiwet, op 1 januari 1988 in werking getreden.

Recente ontwikkelingen

De maatschappelijke opvattingen over de gratieverlening evolueren steeds meer in een richting waarvoor al tijdens de Kamerdebatten in 1987 werd gewaarschuwd. Toen memoreerde men onder andere 'dat het gratierecht in feite steeds meer wordt gezien als een regulier aanvullend instrument in het kader van de rechtsbescherming',⁵² terwijl de minister van Justitie te kennen gaf het een 'verontrustend verschijnsel' te vinden dat men op grote schaal tracht in aanmerking te komen 'voor een toch op zichzelf uitzonderlijk besluit als een gratiebeslissing'.⁵³ Daaraan voegde hij toe: 'Je vraagt je dan af hoe het mogelijk is dat van een middel waarover hier terecht in zulke hoogstaande bewoordingen is gesproken en waarbij begrippen als 'goedertierenheid' en 'genade voor recht' aan de orde zijn, misbruik wordt gemaakt. Het is wel eens pijnlijk dit te moeten ondervinden'.⁵⁴

De Gratiwet is een aantal malen gewijzigd. De wijzigingen hebben met name betrekking op artikel 13, dat gaat over de voorwaardelijke gratieverlening. De procedure is ingrijpend gewijzigd bij wetswijziging van 7 november 2002, de Wet stroomlijning behandeling gratieverzoeken.⁵⁵ Een belangrijke verandering was de wijze van indienen van het gratieverzoek. Sinds 1 juni 2003 moet het gratieverzoek ingediend worden op een speciaal daarvoor vastgesteld formulier. De achterliggende gedachte was vooral het boeken van tijdwinst en efficiency.⁵⁶

Gratiebepalingen in het Wetboek van Strafvordering

Het Nederlandse Wetboek van Strafvordering bevat bepalingen over de wijze van indiening van gratieverzoeken en de rechtsgevolgen, met name de opschortende werking daarvan.⁵⁷ De bepalingen ten aanzien van gratieverzoeken zijn verschillende keren gewijzigd, maar in hoofdlijnen gelijk gebleven. De belangrijkste veranderingen worden hieronder weergegeven.

In 1973 wijzigt men de bestaande artikelen met betrekking tot gratie

en voegt er artikelen aan toe.⁵⁸ Artikel 560a, later vernummerd tot artikel 559a, kent aan de minister van Justitie de bevoegdheid toe om - in gevallen waarin de wet daarin niet voorziet - de tenuitvoerlegging van een nog aan te vangen of al aangevangen vrijheidsstraf op te schorten of te schorsen, indien een verzoekschrift om gratie van die straf is ingediend hangende de beslissing op dat verzoek. Als criterium geldt hierbij wel dat een uiteindelijk gunstige beslissing op het gratieverzoek hoogstwaarschijnlijk moet zijn. Overigens wordt van deze bevoegdheid slechts in uitzonderlijke gevallen gebruikgemaakt.

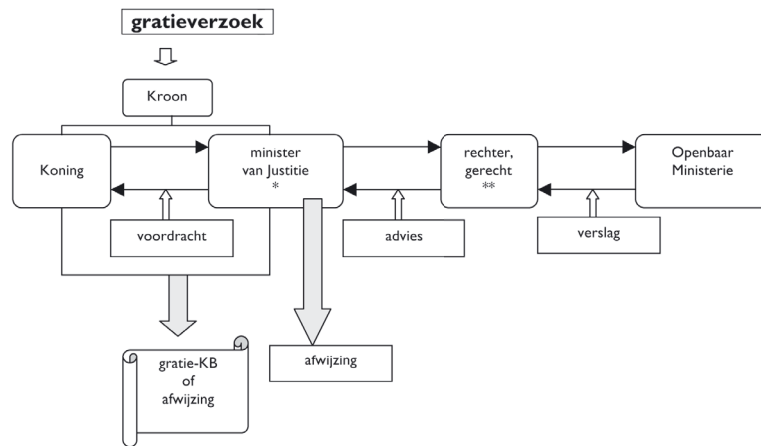
De Gratiwet brengt eveneens wijzigingen aan in de gratiebepalingen van het Wetboek van Strafvordering. Zo wordt artikel 558 artikel 558a en komt er een nieuw artikel 58. In dit artikel wordt expliciet aangegeven waarvan gratie kan worden verzocht en verleend: onherroepelijk geworden hoofdstraffen en bijkomende straffen, in het buitenland opgelegde straffen die in Nederland ten uitvoer worden gelegd op basis van de Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen (WOTS), en een aantal met name genoemde onherroepelijk opgelegde maatregelen.

De wet van 18 januari 1996 perkt de mogelijkheden van gratieverlening in - zo is verlening van gratie van geldboetes tot en met vijfhonderd gulden niet meer mogelijk - en beperkt de opschortende werking van een gratieverzoek, dit onder andere om oneigenlijk gebruik van de gratieprocedure te voorkomen: via opschorting van de tenuitvoerlegging uitstelling daarvan bereiken.⁵⁹ Verder komt de zogenoemde *ferme de grâce* te vervallen.⁶⁰ Alleen voor rijontzeggingen blijft die nog gehandhaafd tot de datum van inwerkingtreding van een bepaalde wijziging van de Wegenverkeerswet 1994 (art. 11).⁶¹ Bij Wet van 7 september 2000 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten omtrent de straf van onbetaalde arbeid ten algemenen nutte (taakstraffen)⁶² wordt de opschortende werking ook buiten toepassing verklaard voor taakstraffen.

3 VISUELE KENNISMAKLING⁶³

Grondpatroon

Vanaf het Gratiebesluit van 1856 tot op heden is de basisprocedure voor het beslissen op een gratieverzoek gelijk gebleven. Schematisch ziet deze procedure er als volgt uit:

* Hoewel de Kroon staatsrechtelijk bestaat uit Koning en regering, berust de ministeriële verantwoordelijkheid voor het gratiebeleid bij de minister van Justitie. De onderlinge taakverdeling kan er in de praktijk toe leiden dat gratie tot de portefeuille van de staatssecretaris van Justitie behoort.

** In de Gratielwet van 1987 is 'rechter' vervangen door 'gerecht'.

Een gratieverzoek dient te zijn gericht aan het Kabinet der Koningin. Het wordt vervolgens doorgestuurd naar de minister van Justitie, die op zijn beurt het verzoek ter advisering doet toekomen aan het gerecht dat de straf in laatste instantie heeft opgelegd. Dit gerecht stelt het verzoek vervolgens in handen van het Openbaar Ministerie, dat aan het gerecht een verslag moet uitbrengen. Dit verslag, dikwijls gebaseerd op een eerste advies van de plaatselijke politie, die de betrokkene 'vanwege het Openbaar Ministerie' hoort, bevat onder andere alle inlichtingen die op de beoordeling van het verzoekschrift van invloed kunnen zijn,⁶⁴ alsmede een oordeel over de te nemen beslissing. Het gerecht voegt dit verslag bij zijn advies aan de minister van Justitie.⁶⁵ Deze kan elders nog extra inlichtingen inwinnen om tot een afgewogen oordeel te komen.⁶⁶ De minister is bevoegd om een gratieverzoek 'met Koninklijke machtiging' af te wijzen

indien hij van mening is dat het niet voor inwilliging in aanmerking komt. Tot 1976 gebeurde dit op basis van het KB van 21 oktober 1856, daarna krachtens de Gratieregeling 1976. In andere gevallen⁶⁷ zendt de minister het verzoekschrift, inclusief verslag en advies, naar de Koning, met een voordracht omtrent het te nemen besluit ('rapport aan de Koningin'). Dan valt de beslissing: een gratie-KB of een afwijzing. Deze laatste fase speelt zich af binnen de Kroon, waarvoor nog steeds geldt dat 'gratie binnenskamers zich voltrekt' en 'wanneer de beslissing is gevallen, buitenskamers zal worden beoordeeld'.⁶⁸ Het besluit komt derhalve als Kroonbeslissing naar buiten. Er kan krachtens artikel 1.6 van de Algemene wet bestuursrecht geen bezwaar of beroep worden aangetekend tegen een afwijzende gratiebeslissing.

Dit grondpatroon wordt op verschillende manieren ingevuld. Zo is een belangrijke bestaansgrond van de gratieregelgeving steeds de aanwijzing van welk gerecht (civiel, militair) in geval van welke sancties (bijvoorbeeld de doodstraf) advies aan de Kroon moet uitbrengen. Daarbij heeft de minister van Justitie ook altijd de vrijheid om, indien noodzakelijk geacht, extra advies in te winnen, ofwel bij een andere minister, ofwel bij een (ander) gerecht.

Een andere variant is gelegen in de start van de procedure. Het hoeft namelijk niet altijd de veroordeelde te zijn die een gratieverzoek indient. Het is ook mogelijk dat een gratieverzoek door de minister wordt geïnitieerd, dus zonder verzoek van de betrokkenen.

Vonnissen worden in dat geval 'ambtshalve op gratie bekeken' en er worden 'ambtshalve' gratieadviezen uitgebracht door de rechter. De ambtshalve gratiebehandeling kan betrekking hebben zowel op individuen als op groepen veroordeelden (algemene of collectieve gratie).

Procedure vóór 1856

De procedures bij de afhandeling van verzoeken om gratie waren tot 1838 (het moment van inwerkingtreding van een nieuwe rechterlijke organisatie) als volgt:

- men stuurt een rekest (verzoekschrift) om gratie of remissie (vermindering) van straf naar de koning;
- de koning stuurt het rekest door naar de minister van Justitie (tot 1815 naar de Eerste President van het Hoog Gerechtshof);
- de minister stuurt het rekest voor consideratie en advies naar het Hoog Gerechtshof;
- de kamerpresidenten van het Hoog Gerechtshof maken rapport;
- het Hoog Gerechtshof stuurt het rekest voor 'berigt en consideratie' naar de procureur-generaal van het veroordelende Hof;
- het Hoog Gerechtshof, in de praktijk de Commissie van Gratie bestaande uit kamerpresidenten en procureur-generaal, stelt een advies op en zendt dit naar de minister van Justitie;

- de minister van Justitie voorziet dit advies van commentaar;
- soms wordt het advies behandeld in een Raad van Gratie. Deze Raad komt op advies van de Commissie van Gratie bijeen om affaires van zeer zwaarwichtige aard, zoals verzoeken om gratie van doodstraffen, te bespreken. Niet alle rekesten inzake doodstraffen worden hier besproken. Na 1839 is de Raad van Gratie vermoedelijk niet meer bij elkaar geweest.
- tenslotte neemt de Koning een besluit over het gratieverzoek;
- daarna wordt dit besluit bekend gemaakt aan rekwestrant en justitie.

Na 1838, wanneer de nieuwe rechterlijke organisatie in werking is gebracht, wordt de minister geadviseerd door de Hoge Raad. De Commissie van Gratie is ontbonden. Na de grondwetwijziging van 1848 adviseren naast de Hoge Raad ook de rechters van de veroordelende hoven. De minister van Justitie krijgt (vanaf 1827) steeds ruimere bevoegdheden om bepaalde afwijzende beschikkingen op verzoeken om gratie zelf af te handelen, zonder besluit van de koning. Hierna volgt een overzicht van de belangrijkste documenten in de gratieprocedure.

a. Het verzoekschrift

Het verzoek van een veroordeelde om gratie is als het ware het 'startdocument' van de procedure. In beginsel is het door de verzoeker zelf geschreven en ondertekend, maar heel vaak blijkt het verzoek door een advocaat of andere deskundige opgesteld en hooguit door de verzoeker zelf ondertekend.

Zo registreerde de Staatssecretarie op 11 december 1837 de ontvangst van een ongedateerd verzoekschrift van Okke Kluin aan de koning om gratie (zie afbeelding 1).⁶⁹ De boerenknecht Okke Geerts Kluin, 23 jaar oud, had op 27 april 1837 Marijke Arents Teisman, vrouw van Diewes Sikkes Bisschop, landbouwer en tapper onder Uithuizen, met drie slagen gedood en vervolgens geld uit het kabinet meegenomen. Spoedig werd hij gearresteerd en op 14 november van dat jaar veroordeelde het Hof van Assisen voor de provincies Groningen en Drenthe hem wegens moedwillige doodslag, gevolgd door diefstal, tot de doodstraf. Hij ontkende zijn daad niet, maar voerde aan dat hij het slachtoffer van 'eene verblindende hartstocht' was geworden en nu 'het meeste berouw' voelde. Het verzoekschrift, onmiskenbaar niet door Kluin geschreven, maar wel door hem getekend, werd ondersteund door een rekest van zijn advocaat, mr. Modderman. Deze bracht naar voren dat Kluin een verwaarloosd en kinderlijk persoon was. Verder trachtte hij aan te tonen dat de gepleegde diefstal geen opzet was geweest, maar dat Kluin 'in een verbijstering van zinnen' geen weerstand had kunnen bieden om het geld weg te nemen.

Niet altijd was de veroordeelde de initiator van de gratieprocedure. De broers en zwager van de veroordeelde Jannetje Besteman en haar moeder dienden in 1839 een verzoekschrift in bij de koning om gratie. Jannetje Besteman, weduwe van Willem Melker, 35 jaar, tapster te Alkmaar, was door de Criminele Rechtbank in Holland op 15 februari 1839 ter dood veroordeeld. Zij had op 11 oktober 1838 brand gesticht in haar

woning in Alkmaar. Van het arrest was Besteman in cassatie gegaan bij de Hoge Raad, maar deze had haar verzoek verworpen.⁷⁰

b. Het advies

Het advies van het Hoog Gerechtshof en na 1838 de Hoge Raad is het meest uitgebreide en informatieve document. Het bevat een samenvatting van de casus, de gerechtelijke procedures, de overwegingen van het hof c.q. de raad en tenslotte het advies aan de koning. Regelmatig plaatste de minister van Justitie zijn advies als apostille (kantbeschikking) op het advies van hof c.q. raad en stuurde dit door naar de koning.

In de zaak Okke Kluin was het advies van de presidenten en de procureur-generaal van het Hoog Gerechtshof in 's-Gravenhage gedateerd 13 maart 1838 (zie afbeelding 2). Zij verklaren geen gronden te zien de opgelegde doodstraf om te zetten in een andere straf. De diefstal is naar hun opvatting vooraf door de dader beraamd, zodat deze in direct verband stond met de doodslag. Als apostille heeft de minister van Justitie, Van Maanen, op 28 maart 1838 zijn advies op dat van het Hoog Gerechtshof geschreven. Ook hij concludeert dat het gratieverzoek van de hand moet worden gewezen.

c. De gratiebeschikking

In de periode tot 1856 kon de gratiebeschikking een volwaardig Koninklijk Besluit zijn, dat wil zeggen een zelfstandig document, maar ook eenvoudig een kantbeschikking.

In de zaak van Jannetje Besteman is het Koninklijk Besluit tot verlening van gratie bewaard (zie afbeelding 3). De Hoge Raad had geconstateerd dat de afwezigheid van nadeel of gevaar voor anderen, de geringheid of nietigheid der gevolgen en onzekerheid over de bedoelingen van Besteman aanleiding waren Zijne Majesteit te adviseren de doodstraf om te zetten in een tuchthuisstraf voor twintig jaar. De minister van Justitie Van Maanen had zich bij dit advies van de Hoge Raad aangesloten.

Maar in de zaak van Okke Kluin hadden Hoog Gerechtshof en minister van Justitie geconcludeerd dat het gratieverzoek van de hand moest worden gewezen. De koning besloot aldus op 31 maart 1838. Op het request van Kluin schreef de secretaris van het Kabinet van de Koning, J.W. van Stralen: 'gewezen van de hand. 's Hage, den 31en Maart 1838, No. J.W.S.'.⁷¹

Procedure sinds 1856

Voor de periode vanaf 1856 is de belangrijkste bron voor het vinden van gratiezaken het verbaalarchief van het ministerie van Justitie.⁷² De ter zake doende documenten zijn het verzoekschrift, de adviezen en het Koninklijk Besluit. Om deze te vinden zijn de indices en klappers onmisbaar.

Een voorbeeld is de zaak van Arie Baars te Alphen aan den Rijn. Wij

vinden hem in de alfabetische toegangen op het archief van de minister van Justitie (zie afbeelding 4). Vanaf 1932 zijn er specifieke klappers op gratie zaken en staat onder het hoofd *Baa* de zaak-Baars genoemd, met de verwijzingen naar de betreffende verbalen.⁷³ Aangezien het gebruikelijk is dat de stukken aangetroffen worden in het laatste verbaal betreffende een zaak (ze volgen als het ware de besluitvorming), lijkt raadpleging van het verbaal van 30 mei 1933 de aangewezen weg. En inderdaad bevinden zich daar de stukken waaruit het volgende blijkt.⁷⁴

De 55-jarige boerenarbeider Baars had op 11 juli 1931 Teunis van der Aa met een hark geslagen en tot bloedens toe verwond. De politierechter bij de arrondissementsrechtbank in 's-Gravenhage veroordeelde hem op 2 oktober van dat jaar wegens mishandeling tot een maand gevangenisstraf. De veroordeelde ging in beroep, maar het Gerechtshof in 's-Gravenhage bevestigde bij arrest van 20 januari 1932 het vonnis van de politierechter.

Op 7 februari 1932 stuurde Baars een verzoekschrift aan de koningin, waarin hij vraagt zijn straf kwijt te schelden of deze om te zetten in een voorwaardelijke straf (afbeelding 5). Hij ontkende de billijkheid van straf niet, maar toonde oprecht berouw en had bovendien de zorg voor een zieke vrouw en een groot gezin. Om zijn verzoek kracht bij te zetten had hij een aantal getuigschriften toegevoegd, namelijk van de huisarts, de gereformeerde predikant, het hoofd van de school, zijn werkgever en een wethouder. Het verzoekschrift met de bijlagen bevindt zich in het dossier (afbeelding 6).

Het volgende document is de brief van de burgemeester van Alphen aan den Rijn aan de officier van justitie te 's-Gravenhage, waarin hij het verzoek van Baars met bijlagen terugstuurt, vergezeld van een rapport van de plaatselijke inspecteur van politie. Deze laatste had beide kemp-hanen op zijn bureau ontboden en zich ervan overtuigd dat zij de zaak onderling wilden schikken. De burgemeester adviseerde tot gunstige beschikking op het verzoekschrift van Baars (zie afbeelding 7).

De officier van justitie meende, blijkens zijn ambtsbericht aan de politierechter, geen redenen te zien de mishandeling ongestraft te laten en adviseerde op 11 maart 1932 tot een afwijzende beschikking. De tegenstrijdige adviezen noopten de minister kennelijk nadere informatie over het gedrag van Baars te vragen, die hem op 6 en 29 april 1932 – via de officier van justitie – door de burgemeester gestuurd werd. Het rapport van de minister van Justitie aan de koningin van 18 mei 1933 ontbreekt in het dossier, maar is wel de basis voor het Koninklijk Besluit van 22 mei 1933 nr. 46, waarin de koningin de gevangenisstraf van Arie Baars omzet in een geldboete van tien gulden (zie afbeelding 8). Op 30 mei van dat jaar verzocht de minister bij beschikking nr. 1119 de officier van justitie het Koninklijk Besluit uit te voeren.

In dit dossier bevindt zich dus het originele verzoekschrift, de adviezen van de burgemeester en de officier van justitie en een afschrift van het Koninklijk Besluit. Het rechterlijk advies en het rapport van de

minister van Justitie ontbreekt. Dit lijkt echter eerder uitzondering dan regel. In het Kabinetsarchief van de Koningin zijn ze ook niet als bijlagen bij het besluit gevoegd,⁷⁵ maar dat was meestal niet het geval. Wanneer ze wel als voorstukken bij het Koninklijk Besluit aangetroffen worden, is dat vanzelfsprekend nuttig. Koning Willem III verleende in 1870 gratie aan Hendrik Johannes Mockaarts, die ter dood veroordeeld was wegens moord (een van de laatste overigens, want in datzelfde jaar werd de doodstraf afgeschaft). Bij het besluit van 26 april 1870 nr. 16 bevinden zich het rapport aan de Koning van de minister van Justitie, begeleidend het advies van de Hoge Raad.⁷⁶ De doodstraf werd omgezet in een tuchthuisstraf van twintig jaar (zie afbeelding 9).

De dossiers betreffende gratieverlening ter gelegenheid van een heuglijke gebeurtenis zijn wat makkelijker te vinden. Zo is het Koninklijk Besluit - met uitgebreide bijlagen - te vinden van de gratieverlening wegens de geboorte van prinses Juliana.⁷⁷

Om een gratiebesluit te vinden moet men dus de volgende weg bewandelen:

- 1 zoeken naar de naam van de gezochte persoon in de *klappers op de verbalen* van de minister van Justitie;
- 2 zoeken naar de beschikkingen met de in de klapper gevonden *verwijzingen* in de verbalen van de minister van Justitie;
- 3 bij de *beschikkingen* bevindt zich vaak een afschrift van het Koninklijk Besluit. Datum en nummer verwijzen naar het originele besluit in het archief van het Kabinet van de Koning(in).

1, pagina's 196-197
Verzoekschrift
Okke Kluin aan de
koning om gratie,
1837.

h. l. u. l. n. n. o. c. 1837 n. 1.
 No. 36
 Zij deze gerouvoerd aan het Departement
 van
 Justitie,
 ter berechtiging,
 om consideration en advies.
 's Gravenhage, den 11 Dec. 1837.
 Van wege den KONING,
 De Secretaris van het Kabinet,
 J. van Stralen.

11 Dec. 1837 36
 Aan Zijne Majesteit den
 Koning der Nederlanden.
 gemeten van de hand.
 J. H. G. den 31^{en} Maart 1837
 J. H. G.

met eerbiedigen aanbod te
 J. H. G. Kluin, thans gedetineerd
 van Arrest te Groningen.
 Suppliant door het Hof van As-
 de Provincie Groningen en
 op den 13^{en} November 1837, is
 verklaard aan doodslag zonder
 ten zake gevolgd van diefstal,
 gevolge is veroordeeld tot de
 daads.
 Suppliant de daad niet ontkend
 heeft verbystond tot dien on-
 gezandigen Stap is gekomen, het Slagt
 offer van zene verblindende hartstocht
 is geworden.
 Dat hy het meeste berouw gevaelt over
 zyne gepleegde misdaad welk opregt
 berouw gevaelt hy zynen jeugdigen leef-
 tyd by een toegerdaan verlongd leven
 de zekere verwachting oplevert van zyne
 geheele verbetering.
 Dat de Suppliant daarom zyne alle-
 gestede smekende nadert
 dat het zyne Majesteit ge-
 nadeeliglyk behage den Sup-
 pliant gratie te verleenen.
 het tegen hem geweten om
 nis te veranderen de straf
 te verzachten immers en en
 allen gevalle hem het leven
 te schonken.
 t welk daende
 o. J. Kluin

Eijl. n. deutz 1837 N. 36
 Van Zijner Majesteit den
 Koning der Nederlanden.

gemeten van de hand
 te Leage, den 31ten Maart 1837, N.

J. J. J.

Zeeft met oetmoedigen eerbied te
 kennen: Onko Geerts Klein, thans gedetineerd
 in het huis van Arrest te Groningen.

dat de suppliant door het Hof van As-
 sises voor de provincie Groningen en
 Friesland, op den 13^{den} November 1837, is
 schuldig verklaard aan doodslag zonder
 voorbedachten rade gevolgd van diefstal,
 en dien ten gevolge is veroordeeld tot de
 straffe des doods.

dat de Suppliant de daad niet ontbent
 maar door drift verbysterd tot dien on-
 gelukkigigen stap is gekomen, het slagto-
 offer van eens verblindende hartstocht
 is geworden.

dat hy het meeste berouw gevoelt over
 zijne gepleegde misdaad welk oprecht
 berouw gevoeld by typern jongdigen leef-
 tyd by een loogerdaan verlongd leven
 de zekere verwachting oplevert van typer
 geheele verbetering.

dat de suppliant daarom vree alle-
 gestaan smekende nadert

dat het vree Majesteit ge-
 nadiglyk behage den sup-
 pliant gracie te verleenem.
 het tegen hem geueten von-
 nis te veranderen de straf
 te verzaecten immers en in
 allen gevalle hem het leven
 te schenken.

I welck daende

o. Klein

2
Advies presiden-
ten en procureur-
generaal van het
Hoog Gerechts-
hof, 1838.

Upl. no. 18 maart 1838 no 37 Eek. 21 maart 1838 no 114-13

S. Gravenhage den 13. Maart 1838.

N° 51

De Ondergetekende heeft, na eene gezette overweging van het advies der Commis-
sie van gratie en van alle de proceffschikken, in de Staat van des Suppléant
niet kunnen vinden, dat eene genade betreffing Eerde Koningen plecht
het is, door hem bedonen, opsoeven dan ook alre den Rofte niet is geboden,
dat hetwelc met een bedraaken zake is bejaan, is evenwel op d'le eendmeede
en afwijgenverwachende wijze volvoerd, dat de Suppléant, als zagnou de ge-
zette misdaad van dieffstal, naar de wet, dat doods straffing sijnde, ge-
acht worden kan door d'ne eendmeede wijze het leeven te behouden te
hebben. Terwijl van de Staat nader in eene Staat van gratie te overwegen
maakt de Ondergetekende dat er hier eene misdaad te overwegen, alle in de
zaak van T. Koningen, en hij wilent niet ten eene male te behouden, dat
met het gevoelen der Commissie van gratie te overwegen, d'ne afwijpen
bedonen, adwijpen, het verzoek van des Suppléant te wijzen van de hand.

S. Gravenhage den 20. Maart 1838.

M. van Maanen
of Confirmer

Okke Geerts Klein, 23 jaer oud, van
Gruyge boeren knecht, thant in het huis van O.
niet te Groningen gedetineerd; vraagt by het hier
nervent te zij gaande Request aan d'ne Majestéit,
om de tegen hem uitgeprokene Straffe des doods
te willen verzuken en hem het leeven te schenken:
- Of welke verzuuk de Presidenten en de Pro-
Kuringe Generaal by het Hoog Gerechtshof al,
han de en hebben aan d'ne Majestéit te rapporte-
ren.

Dat de Suppléant in Staat van beschuldiging
is gesteld, en naar het Hof van Appel in de
Provincien Groningen en Drenthe verwezen, ten
nake van medwilligen doodslag met voorbedachten
aan

d'ne Majestéit den Koning

3, pagina's 199-200
Koninklijk besluit
in de zaak Jannetje
Besteman, 1839.

2 Juli 1839
N°. 51

[Handwritten signature]

**WIJ WILLEM, BIJ DE GRATIE GODS,
KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN
ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN
LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.**

*In de aan Ons ingediende
Verzoeken om gratis dood en
levensbehoef van Jannetje
Dre Besteman, weduwe van
Willelm. Melker, staatt
wraansachtig te sijn maer
thans gedetineerd te sijn
stercken.*

*Op den het advies
van den Hoogen Raad en
het rapport van Outen
Mandary van Sittiche,
de d. 17 Junij te en s.
d. 17. 1839.*

*Hebben goedgevonden
en verstaan aan de
Opsteiman, weduwe
van W. Melker,
te verleenen sijn beschikking
van de Straf des doods,
waartoe zij, by arrest
der Conincel Rechtbank
in Holland, de d. 15
Februarij te, ter sake
van noodwillige brand
stichting in een gebouw
is veroordeeld, en
dieselve Straf by desen
te vermissen in die
voren.*

1839

1839

1839

van een Confessie
 in een taalkunstige taal
 den tijd van winter
 gaten; - met uitsluiting
 van handig en heel van dat
 artikel, ten aanzien van
 de Kosten der procedure.

En is deze alle
 stukken van Justitie belast
 met de uitvoering de w. =

D. Haga, den 2de Juli 1839.

Willems

Willems

4
Bladzijde uit klapper op gratiezaken.

1932		Gratie	
		Baar.	
1.	<u>Baars</u>	212	52
	Jacobus Joh.	19 Dec. 260	2. N. Deel. ver. Amhem, met req. 2nd. Kon.
		20 - 126	ver. 2nd. Kon.
		20 - 267	req. 2nd. Kon.
	1932 52. b. Baar	20 - 997	ber. H. Milit. Hof
		(1931)	Huang
		20 Mrt. 250	gunstig advies
		4 April 853	Prop. of Kon.
		13 - 293	J. B. 12/4-54
		22 - 1175	executie
2.	<u>Baars</u>	12 Febr. 266	req.
	Arce	23 - 254	v. Hof. Huang ber. door. rang 2 O. Huang.
	de a. m. Dijn.	29 Apr. 252	adv. adv. j. Huang
		7 Apr. 925	aan v. v. Huang
			in v. v. Dornth.
	Mijlino	12 - 254	overzending Haag
		27 - 813	aan v. v. Dornth. vergoeding
			verlofing.
		10 April 264	aan 60 f. Haag Amstels.
3.	<u>Baars</u>	24 Mrt. 263	req. j. P. D. 1 dan
	A. J. Y.	21 Mei 253	adv. adv. 2nd. Kon.
	de Ja'dan.	2 Juni 153	" ber. d.
4.	<u>Baar</u>	25 Apr. 256	req. j. P. B. 2 dan
	Comelis de	20 Mei 257	adv. adv. 2nd. Kon.
	de Drolft.	7 Juni 263	" ber. d.
	de Melisbuis		

05° Dec. 1931 - 1000 ex. (klapper-index) S.G.S. 1000.

5
Verzoekschrift
Arie Baars aan de
koningin, 1932.

EXH. 12 FEB. 1932
 266 KLAPPER-INDEX 2
 EXH. 10

Aan Hare Majesteit de Koningin,

Geeft met den diepsten eerbied te kennen,
 Arie Baars, arbeider, wonende te Alphen a/d. Rijn,
 Kortsteekterweg,

dat hij bij arrest van het Gerechtshof te s. Gra-
 venhage veroordeeld is tot een maand gevangenisstraf,
 dat hij de billijkheid derer straf geenszins
 ontkent, maar dat dese straf zoo vreeselijk zwaar duikt
 niet alleen op hem, maar ook op zijn vrouw, die reeds
 geruimen tijd ernstig ongesteld is, en op zijn kinderen,
 dat hij het ten reerste betoert, dat hij zich
 door zijn drift heeft laten beheerschen, en oprecht
 berouw gevoelt over zijn daad,

dat hij zich om die redenen tot Uwe Majes-
 teit wendt met de ootmoedige bede, dat het Haar
 moge behagen, den requestrant de opgelegde straf
 kint te schelden, of dese te veranderen in een voor-
 waardelijke straf.

Ten slotte zij het hem vergund, Uwe Majesteit
 eenige getuigschriften over te leggen, welke Uwe
 Majesteit hierbij gelieve aan te treffen.

Hetwelk met den diepsten eerbied is doende,
 Van Uwe Majesteit de getrouwe onderdaan,

A Baars

Alphen a/d. Rijn, 7 Febr. 1932.

6, pagina's 203-207
 Vijf getuigschriften ten gunste van
 Arie Baars, 1932.

Amsterdam 6 feb. 1932.

A. Baard is mij sinds jaren bekend als een
 eerlijk opfassend man. Door omstandigheden van
 huisgezin aard, te weten verlies van zijn eerste
 vrouw en thans ernstige ziekte sinds enige
 maanden van zijn tweede vrouw, die hoogstwaar-
 schijnlijk niet meer zal herstellen, is zijn geestelijken
 toestand overprikkeld, zoodat een ten geringe aan-
 leiding gereedsch. een onvoldoende afgerond
 psychisch effect kan verklaren.

F. Schreuder

arts

F. Schreuder

Gereformeerde Kerk
- Zwammerdam -

Zwammerdam, den 6^{en} Februari 1932

L. P.

Hierbij wordt door ondergeteekende, W. R. Kwaa, predikant bij de Gereformeerde Kerk van Zwammerdam, verklaard, dat gedurende den tijd zijner ambtelijke bediening alhier tusschen 3 November 1929 tot op den dag en het gebeurten einde 1931, hetwelk aanleiding gaf tot het instellen van een rechtsprocedures tegen het beledigend lid zijner gemeente, A. Baars, voornoemd lid gemeentelid aanleiding heeft gegeven tot bijzondere klaacht.

Dat hij integendeel getrouw is geweest in het gezegd opgaan onder de bediening des Woords en zich voort in leer en leven onvergelyk heeft gedragen.

Mede in verband met den toestand van zijn gezin - zijn vrouw ligt ernstig ziek te bed en twee zijner zonen loopten al weken lang rondom werk en verdienste rond - zou ondergeteekende het op hoogen prijs stellen, indien aan bedoelden A. Baars vermindering van de hem opgelegde straf zou kunnen worden toegekend of dat hij alsmog met een voorwaardelijke verwoording zou kunnen vrijkomen.

W. R. Kwaa.

Gereformeerde predikant

Zwammerdam, 7 Februari 1932.

De ondergetekende, A. R. Koster, Hoofd eener Bijzondere Lagere School te Zwammerdam, kan met de meeste vrijmoedigheid aangaande Arie Baars te Alphen aan den Rijn getuigen, dat hij hem sedert ± 12 jaren kent als een allereers opvallend man, die zijn gerin steeds met de grootste toewijding heeft verkorgd. Menigmaal werd het gerin door ernstige ziekte berocht, en ook thans is de vrouw reeds gedurende langen tijd lijdende. Onder zichzelf te ontzien, heeft hij zich gegeven aan zijn gerin.

Verscheidene zijner kinderen hebben bij ondergetekende school gezeten, en ook te dezen opzichte heeft A. Baars zich altijd doen kennen als een plichtgetrouw vader, die zijn kinderen een voorbeeldige opvoeding gaf.

Onder voorbehoud kan ondergetekende van genoemden persoon dus een gunstig getuigenis geven.

A. R. Koster.

Alphen ^a/_d Rijn 6/2/32

Met volle Rymswedijgheid geeft ondergetekende
dit getuigenis ten gunste van drie Baars.

Den eerste dat stovende persoon, elckachterien volgende jaren
in zyn dienst is geweest, zyn arbeid vol yver en plichtgetrouw
verricht heeft.

Den anderen, dat hy Man en vader is van een groot gezin
(waalt kinder) dat hy de moeiten en zorgen daaraan verbonden,
voorbeeldig gedragen heeft, met verachting van zichzelven.

Den derde, dat drie Baars, alhier geboren en opgevoerd,
gunstig bekend staat, ook wat betreft de omgang met
zyn naasten.

Alphen ^a/_d Rijn B. Van der Vliet
Kortsteekdweg 6

C. van Muiswinkel M.
Zwammerdam.

Ondergeteekende Cornelis van Muiswinkel, van
beroop graanhandelaar, wonende te Zwammerdam N. 5,
wethouder der gemeente Zwammerdam en lid van de
Provinciale Staten van de provincie Noord-Holland, onder-
steunt gaarne het verzoek van Arie Baars te Alphen ^{de Rijn} te
wonen nabij Zwammerdam. Vooral de hoog erenbije hechte
van diens echtgenote en zijn talrijke gezin dat hij onverzorgd
kon achterlaten, maken het zeer gewenscht, dat hij op zijn verzoek
een gunstig antwoord kon mogen ontvangen. Baars is een uit-
stekend werkman, verzorgt zijn gezin goed en heeft oprecht be-
rouw over hetgeen hij in driefz misdeed.

C. van Muiswinkel M.

7, pagina's 208-209
Brief burgemeester
Alphen aan
den Rijn aan de
officier van justitie
te 's-Gravenhage,
1932.

GEMEENTE ALPHEN AAN DEN RIJN

No. 39/00 VIII/490.

ALPHEN AAN DEN RIJN, 5 Maart 1932.

TEL. INT. No. 53

Men wordt verzocht bij de beantwoording de dagtekening en het nummer dezes nauwkeurig te vermelden.

ONDERWERP

Verzoek van A. Baars
om kwijtschelding straf.

A A N

Bericht op brief van
apostille d.d. 25 Februari
1932 Gr., no.: 34.

den Heer Officier van Justitie,

te

's-GRAVENHAGE.

7 bijlagen, n.l.
verzoek van A. Baars;
5 verklaringen van inge-
zeten van Zwammerdam;
1 afschrift rapport Inspec-
teur van Politie.

Gr 34

Ter voldoening aan de ter zijde aangehaalde apostille en onder-
teruzgending van de daarbij om bericht en raad in mijne handen ge-
stelde bijlagen, heb ik de eer U Edelachtbare hierbij te doen toe-
komen een afschrift van het ter zake uitgebracht rapport van den
Inspecteur van Politie alhier.

Het komt mij voor, dat er in het onderhavige geval aanleiding
is, om aan A. Baars alhier de hem opgelegde straf kwijt te schelden
dan wel deze te wijzigen in een voorwaardelijke straf, opdat het
gezin van den veroordeelde voor algeheelen ondergang worde behoed.

Op grond van het rapport van den Inspecteur van Politie alhier
en gelet op den persoon van den veroordeelde, alsmede op de omtrent
hem afgegeven zèer gunstige verklaringen van een vijftal menschen
die hem persoonlijk zèer goed kennen, geef ik U Edelachtbare beleefd
in overweging, ~~eene~~ gunstige beschikking op het verzoekschrift van
A. Baars aan Hare Majesteit de Koningin te bevorderen.

De Burgemeester van Alphen aan den Rijn,

colt

Louink

Afschrift.

Gemeente-Politie
Alphen aan den Rijn.
B./no.:119.

Alphen aan den Rijn, 26 Februari 1932.

Onder wederaanbieding van de bijlagen, waarbij een verzoek van Arie Baars alhier, gericht aan Hare Majesteit de Koningin, om gratie van gevangenisstraf, heb ik de eer U Edelachtbare beleefd te berichten dat Arie Baars, van beroep arbeider, wonende Kortsteekterweg no.: 5 alhier, niet ongunstig bekend staat en hij nimmer met de Justitie te voren in aanraking is geweest.

Het is myn vaste overtuiging dat A. Baars thans oprecht berouw heeft over zijn daad en het verloop op hem en zyn gezin ernstige indruk heeft gemaakt.

Heden heb ik beide mannen op het bureau ontboden en wederkeerig besloten zij als goede bureu in het vervolg met elkander om te gaan. Ten slotte bleef nog over de schade, die van der Aa, tengevolge van de mishandeling heeft ondervonden, zynde vier weken loon à f 25,= f 17,50 geneeskundige behandeling enz. tezamen een bedrag van f 120,60 Ieder voor zich had ter zake reeds rechtskundig advies ingewonnen, doch zy zullen daarvan verder afzien en Baars zal van der Aa schade loos stellen. Van der Aa wenschte gezien de minder goede toestand van het gezin Baars slechts f 60. schade vergoeding te ontvangen en zal de verdere kost-dokter enz. daarvan betalen.

Het is myn overtuiging dat beide mannen elkander goed begrepen hebben en als goede bureu met elkander zullen omgaan, wat in beider belang is, daar zij ver buiten de bebouwde kom der gemeente wonen en als bureu dagelijks op elkander zijn aangewezen.

In het belang van de goede verstandhouding, en het oprecht be-toonde berouw van A. Baars tegenover van der Aa, adviseer ik U EA, mede voor het gezin Baars, het verzoek gunstig te bevorderen.

AAN den Heer Burgemeester
der gemeente
Alphen aan den Rijn.

De Inspecteur van Politie,
(get.) H. van Beek.

Voor afschrift,
De Secretaris der gemeente
Alphen aan den Rijn.

12 kinders
1/7

8, pagina's 210-211
Koninklijk Besluit,
waarin de konin-
gin gevangenis-
straf van Arie
Baars omzet in een
geldboete, 1933.

22 Mei 1933
N° 46

Beschikkende op een verzoekschrift om gratie;

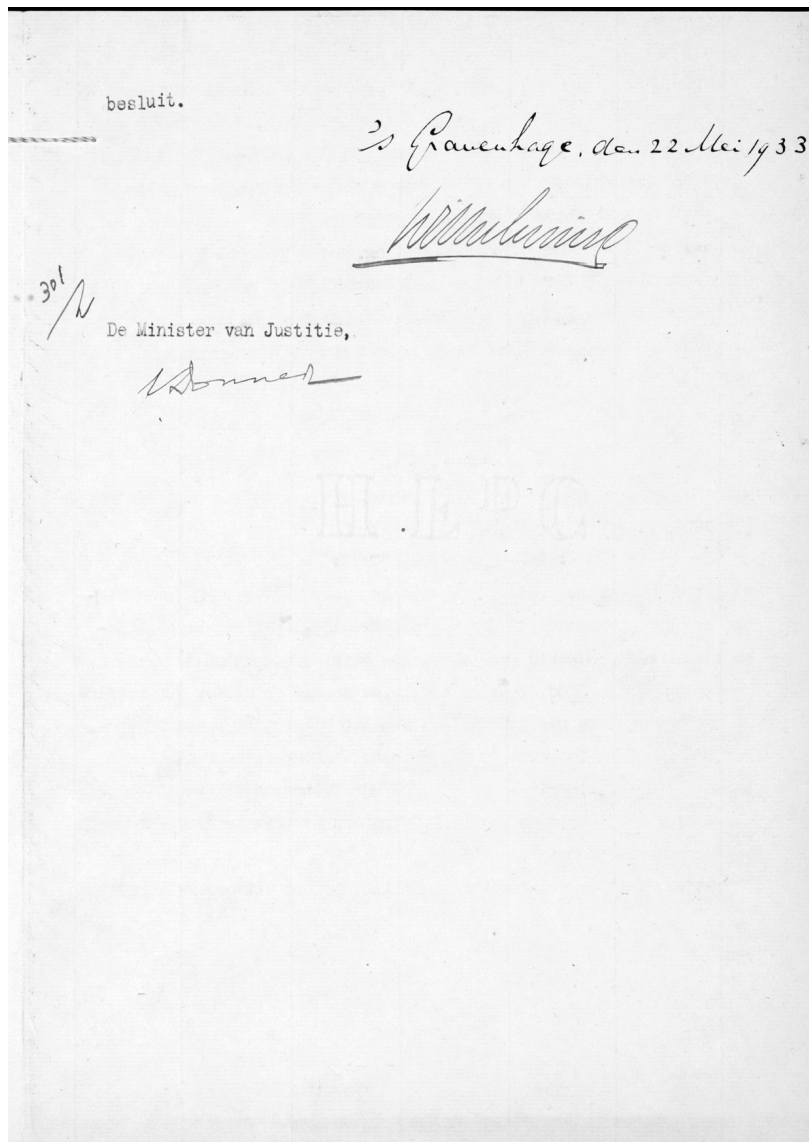
Gezien het ter zake uitgebracht rechterlijk advies, alsmede het rapport van Onzen Minister van Justitie van den 18 Mei 1933, 2e Afdeling B., No. 886 ;

HEEBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

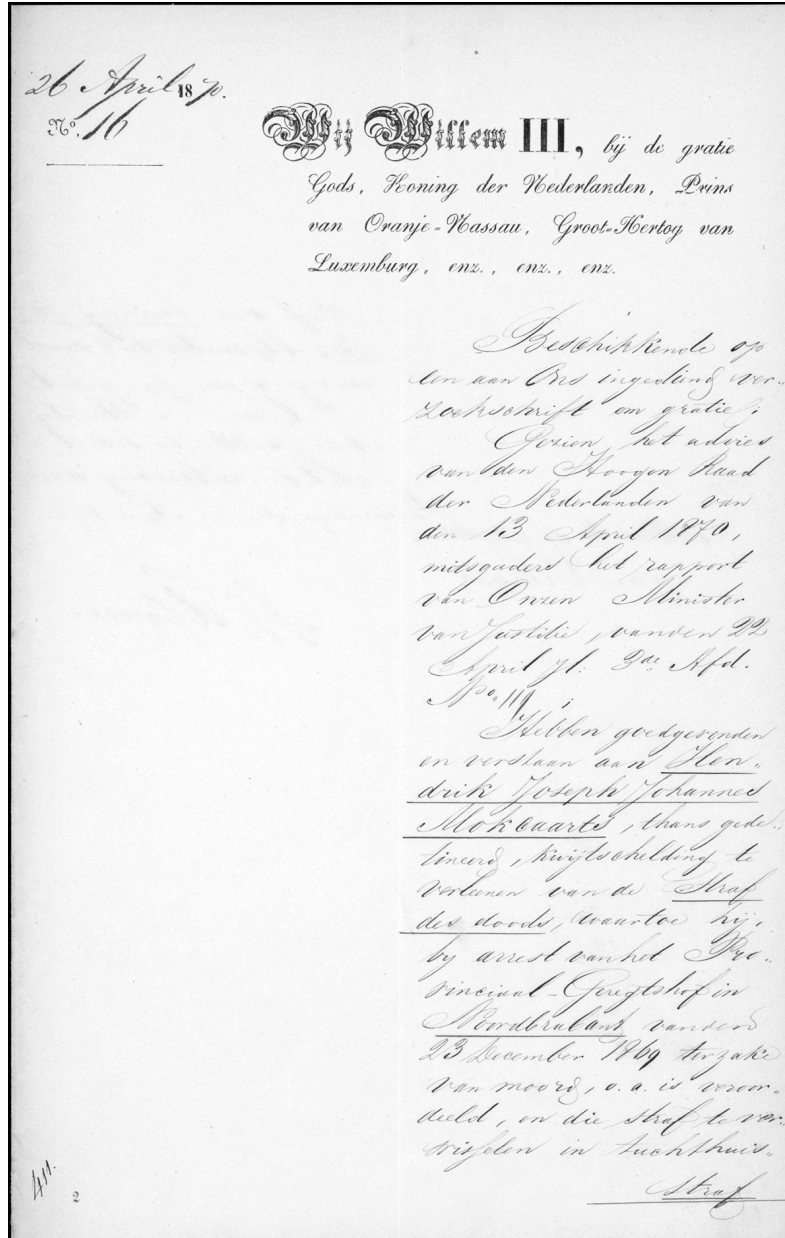
te verwisselen in eene geldboete van tien gulden, de gevangenisstraf van eene maand, waartoe Arie Baars, te Alphen aan den Rijn, Kortsteekterweg No.5, o.a. is veroordeeld bij in hooger beroep bevestigd vonnis van den Politierichter te 's-Gravenhage d.d. 2 October 1931, ter zake van mishandeling, blijvende het vonnis overigens in zijn geheel; met bepaling, dat deze geldboete moet zijn voldaan binnen drie maanden na de dagtekening van dit besluit, bij gebreke waarvan het als vervallen zal worden beschouwd en het vonnis in zijn geheel zal worden ten uitvoer gelegd.

Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit.

509
5/1

9, pagina's 212-226
Koninklijk Besluit
tot verlening
van gratie aan
Hendrik Johannes
Mockaarts, 1870.

„Straf van veertig ju.
ren; blyvende het arrest
overigens in zijn geheel.
Onze Minister
van Justitie is belast
met de uitvoering desz.

¹⁸⁷⁰
De Minister van Justitie
van Dilaar

Gravenhage, den 26 April 1870

M. W. M.

Den 26 April 1870 1876

's Gravenhage, den 22 April 1870.
Dnr. 22 . . . 1878

Spoo. 119

De ondergetekende heeft de
eer. Nlere Majesteit, hielij aan te liden
het advies van den Nltrogen Raad, met
de daarbij beoorinde afscheiden, betrek-
kelijk een verzoekschrift om gratie
voor Hendrick Joseph Johannet elck.
caarls, verordent, bij arrest van het Pro-
vinaal Gerytshef in Noordbrabant, dat
23 December 1869 ter zake van moord,
tot de straf des doods.

Nlere Majesteit zal gelieven
te zien, dat de betrekken autoriteiten
eensstemmig van oordeel zijn, dat het
vroeger onbesproken gedrag van den veroor-
deelde, zoo wel als de omstandigheden,
waaronder de misdaad is gepleegd, aanli-
ding geven tot krijtschelding der doodstraf.

De

Van den Koning.

De Hooge Raad geeft, in over-
eenstemming met het versnel van den Pro-
kureur - Generaal in Noordbrabant, Altes-
Majesteit in overweging, om die straf te
verwijderen en tuchthuisstraf van twintig
jaren, terwijl de Prokureur Generaal bij den
Hoogen Raad meent dat de duur der tuchthuis-
straf ten kunnen worden bepaald op vijf-
tien jaren, niet aanmerking toe van de niet
ongunstige antecedensten van den veroordeelde
als van den siektoestand, waarin hij
in den laatste tijd zeer het plegen der
misdadig schijnt te hebben verkeerd, welke
toestand, schoon niet van waanzin gela-
gde, echter van enig insloed op de oor-
saking van zijne siek wilstrachtheden zijn
gewest.

De ondergetekende is met den
Hoogen Raad van mening dat de straf naar
deze des doods voor de doodstraf in dezen moet
worden in de plaats gesteld, en heeft derhalve
de eer een in dien zin op gemaakt ontwerp-
besluit hierbij ter bekrachtiging, over te
leggen.

De Minister van Justitie,
van Dilaar

Op 14 April 1840
 " 26 " " " 16

J. Gravenhage, den 13 April 1840.

3

De Hooze Raad der Nederlanden,
 Op het request om gratie van Hendrik Joseph
Johannes Nohcaarts, door zijn advocaat inge-
 diend, heeft de eer. des Procureurs Generaal gehoord
 te berigten:

dat de genoemde persoon bij arrest van
 het Provinciaal Gerechtshof in Noord Brabant

aan
 Zijne Majesteit den Koning.

van den 23 December 1869, waartegen het beroep in Cassatie is verworpen bij arrest van den Hoogen Raad van den 14 Maart 1870, is schuldig verklaard aan moord en veroordeeld tot de straffe des doods. Hij was tijdens zijne beregtstelling zes en dertig jaar oud, gepensionneerd marchandise, geboren te Haarlem laatzet boekverkoopers bediende te Scheutogenbolske.

De veroordeelde heeft, blykens het arrest in den avond van den eersten September 1869, omstreeks half tien uur, zich bevonden bij het huis van den Capitein van den Heere te Guadwijk en heeft daar altoen een pistoolschot geloot, dat geladen was met een kogel van klein kaliber en waardoor genoemde van den Heere doodelyk is getroffen.

Door den veroordeelde is in voor den Regter Commissaris en voor het Hof opgegeven dat hij vroeger in naauwe betrekking geleeft heeft met de vrouw van den verlagene, bij wien hij in de kost was; dat in de maand April of Mei 1869 tusschen die vrouw en hem onaangenaamheden zijn voorgevallen, die tengevolge gehad hebben dat hij zyn kosthuis

verlaten heeft, dat hem toen het leven ondra-
 gelijk geworden is en hij zich in de maand
 juli van dat jaar nabij het huis van den ver-
 klagen in tegenwoordigheid van dezen of van
 diens huisvrouw heeft willen doodschieten;
 dat hij, steeds met dat voornemen Zwanger
 gaande, in den middag vanden eersten sep-
 tember 1869 naar Baalwijk gegaan is, bij
 zich hebbende twee pistolen, een paar dagen
 te voren gekocht bij van der Heulen te
is Bosch, twee pistolen om, wanneer het
 ene mocht weigeren, zich van het andere
 te bedienen; dat hij die pistolen heeft gela-
 den op den dijk achter Baardwijk, het ene
 met hagel, het andere met een kogel, dat
 hij te Baalwijk aangekomen, gegaan is in den
 tuin achter de gevangenis, alwaar hij tegen
 de heg is blijven staan wachten gedurende
 ongeveer een half uur, tot dat van der Heen,
 of diens vrouw, zooals hij wist dat zij ge-
 woon waren iederen avond te doen, naar
 den geitenstal Londen gaan; dat, toen om
 streeks half tien uur van der Heen naar
 dien geitenstal was gegaan, hij zich heeft be-

geven naar het hekkentje van den tuin en van die plaats aan van der Steen, toen die uit den stal terugkwam, heeft toegeroepen: "Hier is de man met leuzen, die komt u nog eens groeten", dat van der Steen dit heeft beantwoord met de woorden: "Lijf, zij weer daar rakkert!" en dat, toen hij zich daarop naar van der Steen wilde begeven om zich voor diens voeten dood te schieten, hij in eene plant is blijven haken, gestruikeld is, althuis kelende twee of drie paafen voortgelopen en het pistool dat hij in de hand had en waarvan de haan was overgehaald, buiten zijn toedoen is afgegaan; dat hij den verdragene niet heeft zien vallen; dat hy, na het shot op voorschreven wijze gelost te hebben, in den tuin van den wachtrmeester der bar'chaussee (eersten getuige in deze) gegaan is, waar hij tot 3 nachts twee uren is gebleven; dat hij toen wel veel rumoer op de plaats van van der Steen gehoord heeft, zoodat hij wel dacht dat er iets byzonders gaande was maar dat hij eerst den volgenden morgen vernomen had, dat van der Steen

dood was, dat hij bepaald ontkent op van der Steen te hebben aangelegd en het afgaan en heffen van het tabot alleen aan toeval was toe te schrijven;

Staatsgemaal ontkent niet is door het Hoofrechtter geoordeeld in strijd te zijn met de beëdigde verklaring van den reeds gemelden Naaktmeester der Ibarichausjée, volgens welke de beschuldigde, nu veroordeeld, zoude bekend hebben op van der Steen geschoten te hebben. Deze getuige namelijk heeft, volgens het arrest, verklaard dat hij het tabot had hooren vallen en, zich daar op naar buiten begeeven hebbende, het lijk van van der Steen op den grond liggende had gevonden, terwijl later omstreeks twee ure des nachts, de beschuldigde zich aan de karene der Ibarichausjée had aangemeld en hij toen is in hechtenis genomen, met inbeslag neming van een op hem gevonden pistool, dat, hij aan den beschuldigde gevraagd hebben, de hoe hij daartoe gekomen was, deze geantwoord heeft: "Ja, dit is zoo, ik heb op van der Steen geschoten."

Op grond van de beëdigde verklaringen van verscheiden getuigen in hun onderling verband en in verband met de geregtelijke bekentenis van den beschuldigde zoo voor den Regter Commissaris als voor het Hoof gedaant, (welk woord bekentenis evenwel niet zal moeten worden opgevat in den zin van volledige bekentenis van schuld maar in dien van erkentenis van daadwerken, gebeurtenissen of omstandigheden, daar eene eigenlijke bekentenis van schuld niet is gedaant) en ten overvloede door de buiten het geregt gedaane bekentenis van den beschuldigde is aangenomen dat hij in den vridag van den 1 September 1869 zich uit de Botch naar Staalwijk begeven heeft, bij zich hebbende twee pistolen die hij daags te voren te de Botch gekocht had, dat hij die pistolen geladen heeft, dat hij toen in den tuin achter de woning van van der Heer is gegaan en daar ongeveer een halfuur gebleven is tot 's avonds omstreeks half tien ure, als wanneer van der Heer in den tuin is gekomen om naar den gutenstal te gaan,

en dat de beschuldigde toen met voorbedach-
ten rade en verraderlijk op van der Steen
het pistool met een kogel geladen, geloot heeft,
ten gevolge waarvan van der Steen gevallen
en zeer kort daarna overleden is.

Wat aangaat de opgave van den be-
schuldigde dat hij zou zijn gestruikeld en
daardoor het pistool zou zijn afgegaan heeft
de kantonregter bij eene plaatsopneming
zich door den beschuldigde de plaats doen
aanwijzen waar hij zou zijn gestruikeld,
en dere lbagistraatsgetuige heeft voor het
hof verklaard dat hij heeft bevonden dat de
beschuldigde zich al struikelende in eenen leg-
ken hoek zou hebben moeten voortbewegen,
voorts dat ter plaatse waar de beschuldigde
beweerde gestruikeld te zijn zich geenerlei voor-
werp bevond waarover dit zou hebben
kunnen plaatshebben, vermits daar niets an-
ders stond dan een struikje goudsbloemen
ter hoogte van een voet, waarin de beschul-
digde onmogelijk met den voet was kun-
nen blijven haken. Dere getuige heeft voorts
nog verklaard dat hij in den morgen van

den 10 July bevoent, door den wachtmeeſter
 geroepen, den beſchuldigde bij het ſiep,
 penhoks van van der Heen ſtaande heeft
 gevonden met een geladen piſtool, hebben,
 de hij ſich toen, zoals hij ſchijnt gezegd te
 hebben, willen doodſchieten zoodra de
 vrouw van van der Heen ſich hou ver-
 bond hebben. De getuige had hem toen den
 raad gegeven Maalvrijt te verlaten en hem
 beloofd zijn beſt te zullen doen hem een diens
 te bezorgen, hetgeen ten gevolge had gehad,
 dat de beſchuldigde later en wel na drie dagen,
 als kantoorbediende te P. Bosch was in
 dienst getreden.

Met betrekking nu tot den reeds betpra-
 ken verboden omgang van den beſchuldig-
 de met de vrouw van den verlagene
 is door haar voor het Hof verklaard dat
 de beſchuldigde, toen hij bij haar en haar
 man in den koth was, alspoedig progingen
 heeft aangewend om haar tot het plegen
 van onthucht te verleiden en haar heeft
 voorgesteld haar man te verlaten en met
 hem te gaan leven, beweerende zij echter

aan die verleiding altijd wederstand te hebben geboden, al moege zij al eens brieven, waarvan er een aan haar in justicie is vertoond, van den beschuldigde ontvangen en te Boxtel eenen nacht met hem opderelfde kamer doorgebracht hebben, en al moege ook haar portret en een haarlok buiten hare toestemming in het bezit van den beschuldigde geweest zijn. Nadat in de maand Ibeci alswanneer, naar de ambtelijke berichten, eerst aan van der Heer de verboden omgang zoude zijn bekend geworden, een hevige twist tusschen haar en den beschuldigde had plaats gehad, had hij haar huis verlaten en was elders te Naalwijk in de kost gegaan, na vooraf ook (zoals de ambtelijke berichten zeggen) met van der Heer in twist te zijn geraakt. Ter volgens was hij op den 10 Julij met een portret by haar huis geweest, zoals eens hiervoren is opgegeven. Den 19 Augustus had zij den haar vertoonden brief per post ontvangen met een beleedigend adres.

Hat aangaat de verdediging door den

veroordeelde gevoerd. heeft het Hof aangenomen, „dat het voorwendfel (zoals het arrest zich uitdrukt) van zelfmoord, op zoo veel verschillende wijzen herhaaldelijk aangekondigd, wederlegd wordt door verschillende welbewezen feiten, als het koopen van twee pistolen te Bosch, het vertrek naar Waalwijk, het laden der pistolen aan den dijk en het verbergen opwachters van van der Steen in den tuin van den Nachtrameester, welke feiten geen voornemen te kennen geven om zich zelf maar wel om een ander van het leven te berooven;” — Ook „dat het struikelen op de wijze en plaats door den beschuldigde aangegeven en waarop hij zich beroept, gelogenstraft wordt door de plaatsopneming (reeds vermeld) en bovendien door de horizonale rigting die de kogel genomen heeft, gelijk door den getuige, den geneesheer Torman onder eede is opgegeven.”

En nu wat betreft de vraag of in deze graaf van de doodstraf kan en moet worden verleen,

in de omstandigheden die tot de mitdaad hebben geleid en daaraan zijn voorafgegaan, vindt de Hooge Raad, in overeenstemming met de uitgebragte rapporten, aanleiding om mede te adviseren tot kwijtschelding van de doodstraf. bepaaldelijk echter van gevoelen zijnde dat de straf naast die des doods daarvoor behoort te worden in de plaats gesteld. De Hooge Raad doet nog opmerken dat, volgens de ambtelijke berichten, de veroordeelde vroeger altijd van een onbesproken gedrag is geweest. Alzo heeft de Hooge Raad de zee met de meesten eerbied aan Uwe Majesteit te adviseren den veroordeelde kwijtschelding te verleen van de doodstraf en die te vervielfelen in tuchthuisstraf voor twintig jaren.

De Hooge Raad voornoemd.

J. de Grevs

Ter Oudonnantie van Denzelven.

De Griffier.

De Gyselaer

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

De bronnen voor gratieverlening die vanaf 1814 beschikbaar zijn, bieden een compleet beeld. Dankzij het feit dat over gratie op het hoogste niveau beslist werd en de archieven van 'dit niveau' bewaard zijn gebleven, is vrijwel elk besluit over gratieverlening terug te vinden. Zoals in de vorige paragraaf al is aangegeven, vond de behandeling van en beslissing op gratieverzoeken plaats in een wisselwerking tussen Koning en minister. Adviezen werden ingewonnen van de hoogste rechtscolleges en (later) de betrokken rechters en het Openbaar Ministerie. In het archief van de Staatssecretarie van Koning Willem I zijn in principe alle beschikkingen met verzoekschriften en andere bijlagen bewaard gebleven. Vanaf 1841 bevat het archief van het Kabinet des Konings (sinds 1898 het Kabinet der Koningin) veelal slechts de beschikkingen, de voorstukken moeten dan gezocht worden in het archief van de minister van Justitie.

Een strafrechter had en heeft de taak om de juistheid van feiten en omstandigheden vast te stellen om tot een oordeel te komen. Een onderzoeker in rechterlijke archieven mag dan ook aannemen dat wat in een vonnis wettig bewezen wordt geacht, ook werkelijk gebeurd is. In burgerlijke geschillen ligt dat natuurlijk anders, omdat beide partijen daar proberen hun gelijk te halen en de rechter zich uitsluitend baseert op wat deze hem aan feiten voorleggen. In gratieverzoeken gaat het niet zozeer over de feiten, maar vooral over de waardering hiervan. De verzoeker is al veroordeeld, maar hij probeert argumenten aan te dragen om zijn straf te verminderen of zelfs geheel weg te nemen. De adviezen van de rechterlijke instanties wegen de feiten en omstandigheden opnieuw en geven soms zelfs inzicht in zich wijzigende rechtsopvattingen.

Ingevolge artikel 3 van de Archiefwet 1995 dient de overheid haar archiefbescheiden in goede, geordende en toegankelijke staat te brengen en te bewaren.⁷⁸ In dat verband kent de wet zowel een vernietigingsplicht als een overbrengingsplicht.⁷⁹ Beide plichten rusten op degene die de bestuurlijke verantwoordelijkheid draagt voor het beheer van het desbetreffende archief: de zorgdrager. De verplichting tot overbrenging bepaalt dat de zorgdrager zijn archiefbescheiden die *niet* voor vernietiging in aanmerking komen en ouder zijn dan twintig jaar, ter blijvende bewaring overbrengt naar een archiefbewaarplaats. Wat de archiefbescheiden van de ministeries en de Hoge Colleges van Staat betreft, is de aangevozen archiefbewaarplaats het Nationaal Archief in Den Haag. Voor de selectie van hun archiefbescheiden zijn zorgdragers verplicht hiertoe selectielijsten op te stellen. In een selectielijst moet aangegeven zijn welke archiefbescheiden voor vernietiging, dan wel voor blijvende bewaring in aanmerking komen. Voorts moet een selectielijst de termijnen aangeven

waarna de te vernietigen bestanddelen dienen te worden vernietigd.

De selectielijst heet Basis Selectiedocument (BSD). De lijst heeft betrekking op archiefbescheiden die de administratieve neerslag vormen van het overheidshandelen op een bepaald beleidsterrein. Het BSD geldt dus voor de archiefbescheiden van verschillende overheidsorganen (veelal ook diverse zorgdragers) en wordt opgesteld op basis van institutioneel onderzoek. Voor het beleidsterrein 'gratieverlening' is dit onderzoek gepubliceerd als *De schoonste parel op de kroon. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de overheid op het beleidsterrein Gratie (1945-2000)*. Pivot-rapport 119 ('s-Gravenhage 2001). Het BSD 'Gratie' is vervolgens vastgesteld op 5 december 2006 en gepubliceerd in *Staatscourant* nr. 237.

Voor de belangrijkste, in dit broncommentaar beschreven series documenten vanaf 1945 geeft de selectielijst de volgende bepalingen:

- de stukken betreffende de bijzondere rechtspleging en gratie door een Bijzonder Gerechtshof of de Bijzondere Raad van Cassatie (1949-1952) blijven bewaard;
- afwijzende beschikkingen op een individueel gratieverzoek worden vernietigd;
- stukken betreffende het voorbereiden van de uitoefening door de Kroon van het recht van al dan niet ambtshalve individuele gratieverlening worden vernietigd;
- stukken betreffende het voorbereiden van de uitoefening door de Kroon van het recht van ambtshalve collectieve gratieverlening blijven bewaard. Het gaat hier om zogenaamde staatsbladgraties of lijstgraties. De betreffende besluiten betroffen de gratie van geringe straffen uit de bezettingstijd,⁸⁰ de gratie naar aanleiding van het 50-jarige regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina en van de troonopvolging door Prinses Juliana,⁸¹ de gratie aan militairen die in de Overzeese Gebiedsdelen in werkelijke dienst zijn geweest,⁸² de gratie aan militairen die in Indonesië, Suriname of de Nederlandse Antillen in werkelijke dienst zijn geweest,⁸³ de gratie naar aanleiding van de herdenking dat Nederland tien jaren geleden werd bevrijd,⁸⁴ de gratie naar aanleiding van het huwelijk van Prinses Beatrix met Claus von Amsberg⁸⁵ en het verlenen van gratie naar aanleiding van de ontstane achterstand in de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen uit 1975.
- het op verzoek van de Kroon door de Hoge Raad uitgebrachte advies inzake gratie blijft bewaard.

Dat betekent dus dat individuele gratieverlening vanaf 1945 terug te vinden is in de betreffende Koninklijke Besluiten en de adviezen van de Hoge Raad.

De archiefbescheiden die niet voor vernietiging in aanmerking komen en ouder zijn dan twintig jaar worden ter blijvende bewaring overgebracht naar een archiefbewaarplaats en zijn dan in beginsel openbaar. Uitzonderingen op deze openbaarheidsregel gelden voor de stukken die de persoonlijke levenssfeer van individuen betreffen. Voor de stukken aangaande gratieverlening gelden de regels:

- het archief van het Kabinet der Koningin is openbaar wanneer de stukken 75 jaar of ouder zijn;
- het archief van de minister van Justitie is openbaar, tenzij de stukken nog levende personen betreffen;
- het archief van de Hoge Raad is openbaar, tenzij de stukken nog levende personen betreffen.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Een gratiebeschikking kwam tot stand na een uitgebreide procedure, waarbij verschillende instanties betrokken waren. Genoemd zijn al de minister van Justitie, de Hoge Raad en zijn voorgangers, de betrokken rechtbanken en de gevangenen. Aangezien de archieven van de meeste instellingen bewaard gebleven zijn, doet zich de plezierige bijkomstigheid voor dat er in de meeste gevallen voldoende toetsingsbronnen aanwezig zijn. Het meest complete dossier bevindt zich (vanaf 1841) over het algemeen in het archief van het ministerie van Justitie. Het Koninklijk Besluit is altijd te vinden in het archief van de Staatssecretarie, later Kabinet des Konings/der Koningin.

Voor het geval dat in deze archieven toch stukken ontbreken, dan zijn de archieven van gerechtshoven, rechtbanken, officier van justitie en soms zelfs van gevangenen als gerelateerde bronnen te beschouwen. De regionale historische centra bewaren deze archieven (zie Bijlage A, pagina's 233-234). Ze bevatten meestal wel registers van inschrijving van verzoeken om gratie bij hoven en rechtbanken, registers van adviezen, gegeven door hoven en rechtbanken op aan de Koning gerichte verzoeken om gratie, en ingekomen kennisgevingen van beschikkingen op verzoeken om gratie.

De gratiedossiers bevatten meestal juridische stukken. Niettemin liet de verzoeker zijn rekest vergezeld gaan van getuigschriften van familieleden, plaatsgenoten of functionarissen (bijvoorbeeld een huisarts) om zijn argumenten kracht bij te zetten.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

Gratieverlening is de behandeling van een verzoek van een individu. De archiefvorming die daarvan het gevolg is, betreft dan ook dit individu. Voor wie onderzoek verricht naar deze persoon, bieden de beschikbare bronnen veel informatie. De bewaarde bronnen bieden evenwel ook de mogelijkheid voor rechtshistorisch onderzoek. De toepassing van het gratierecht, de werking en ontwikkeling van het strafrecht, de verhouding koning-minister zijn maar enkele staatsrechtelijke aspecten waarover de bronnen voor gratieverlening boeiende informatie bevatten. Het proefschrift van Van Ruller, *Genade voor recht. Gratieverlening aan ter dood ver-*

oordeelden in Nederland 1806-1870, illustreert dat helder. Aan de hand van zijn onderzoek naar 568 gratiedossiers uit de jaren 1806-1870 laat hij niet alleen de achtergronden van het gratiebeleid zien, maar schetst hij ook de zich wijzigende maatschappelijke opvattingen over de doodstraf, de aard en afkomst van hen die gratie vroegen, de gerechtelijke procedure en de rol van de koning.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De behandeling van en beslissing op gratieverzoeken vond plaats in een wisselwerking tussen Koning en minister. Adviezen werden ingewonnen van de hoogste rechtscolleges en (later) de betrokken rechters en het Openbaar Ministerie. De relevante bronnen berusten in Den Haag. In het Nationaal Archief liggen de archieven van de Staatssecretarie en het Kabinet des Konings, de minister van Justitie, het Keizerlijk en Hoog Gerechtshof en de Hoge Raad der Nederlanden. Daarnaast berust ook bronnenmateriaal in de regionale historische centra en in het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam.

1. Den Haag, Nationaal Archief

a. archief Staatssecretarie Koning Willem I, 1814-1840 (toegangsnr. 2.02.01). In dit archief zijn in principe alle beschikkingen met verzoekschriften (rekesten) en andere bijlagen (zoals rapporten van de kantonrechter of rechtbank, extracten uit vonnissen, verklaringen van burgemeesters en/of werkgevers) uit de periode 1814-1840 bewaard gebleven. Uitgezonderd zijn de afwijzende beschikkingen in de periode 1828-1840, die door de minister van Justitie werden afgedaan. Die stukken zijn over het algemeen niet bewaard gebleven.

b. archief van het Kabinet des Konings 1841-1891 (toegangsnr. 2.02.04) of Kabinet der Koningin 1891-1988 (toegangsnr. 2.02.14 en 2.02.20). In dit archief is na 1841 alleen de beschikking, indien genomen door de koning(in), te vinden.

In de archieven van de Staatssecretarie en het Kabinet des Konings moeten de stukken worden opgezocht in de series Koninklijke Besluiten met bijlagen op de datum van het genomen besluit. Om achter de datum en het nummer van het Koninklijk Besluit te komen zijn er twee mogelijkheden. Men kan de klappers en indices op het archief van de Staatssecretarie/Kabinet des Konings raadplegen. Kijk dan in de klapper bij de naam van de te gratiëren persoon. Of men kan de zaak opzoeken in de 'registers der gratien', waarin de datum van het besluit wordt vermeld. Deze registers bevinden zich in het archief van het Keizerlijk en Hoog Gerechtshof 1813-1838, en het archief van de Hoge Raad 1838-1929.

c. archief ministerie van Justitie 1813-1876, 1877-1914, 1915-1955 (toegangsnums. 2.09.01, 2.09.05, 2.09.22). Hierin zijn in principe de rekesten en andere bijlagen te vinden. In deze archieven zijn de stukken te vinden in

het zogenaamde Algemeen Verbaal en in enkele hierna beschreven dossiers. Het Algemeen Verbaal is een chronologisch geordende serie van ingekomen en uitgaande stukken. In deze series moeten de stukken worden opgezocht met behulp van (naam)klappers en indices. In de klapper kan men voor een verwijzing zoeken bij de naam van de te gratiëren persoon. Het kan voorkomen dat de stukken zijn vernietigd. Bij de verbaalen liggen vaak lijsten, waarop aangegeven staat welke stukken zijn vernietigd.

Vanaf 1839 zijn er aparte indices gratie op het archief van Justitie (toegangsnr. 2.09.01, inv. nrs. 4315-4565). Vanaf 1876 is er een aparte afdeling gratie (toegangsnr. 2.09.05 1876-1878 3e afd., 1878-1889 2e afd., 1889-1914 2e afd. B., 1914-1940 Afd. 2a). In bepaalde periodes en naar aanleiding van bijzondere omstandigheden zijn er ook aparte dossiers gevormd met stukken betreffende gratieverzoeken.

- * Archief ministerie van Justitie 1813-1876, toegangsnr. 2.09.01
 - inv. nr. 5052: stukken betreffende verzoeken om gratie die in de Raad van Gratie werden besproken, 1833-1838; hierbij rekest en andere bijlagen;
 - inv. nr. 5053: stukken betreffende de nieuwe regelingen ten aanzien van gratie in 1838/39, briefwisseling over de bevoegdheden van de Provinciale Gerechtshoven na 1848 en stukken betreffende verzoeken om advies en ingekomen adviezen over de periode 1849-1869;
 - inv. nrs. 5155-5157: stukken betreffen gratieverleningen voor jeugdige veroordeelden, 1850-1870, voor door schuttersraden veroordeelden en voor veroordeelde Oost-Indische militairen, 1857-1869. De stukken staan beschreven in de klappers en indices op het verbaalarchief, maar zijn in deze dossiers opgelegd. Hierbij rekest en andere bijlagen.
 - inv. nrs. 5158-5161: stukken betreffen gratieverlening voor bepaalde individuele belangen, 1826-1872;
 - inv. nrs. 5162-5171: stukken betreffen rehabilitatie en generaal pardon, 1819-1872.

- * Archief ministerie van Justitie 1877-1914, toegangsnr. 2.09.05
 - inv. nrs. 6629, stukken betreffende gratieverlening ter gelegenheid van de troonsbestijging van Wilhelmina;
 - inv. nrs. 6630-6631, stukken betreffende gratieverlening ter gelegenheid van het huwelijk van Wilhelmina;
 - inv. nrs. 6632-6636, stukken betreffende gratieverlening ter gelegenheid van de geboorte van Juliana.

- d. archieven van het Keizerlijk en Hoog Gerechtshof 1813-1838 (toegangsnr. 2.09.17) en de Hoge Raad der Nederlanden 1838-1979 (toegangsnr. 2.09.28): hierin bevinden zich diverse registers en andere stukken.
 - inv. nrs. 620-630: 'Registers der gratiën' 1813-1838: in deze registers (agenda's) staat per zaak beschreven welke stukken zijn ingekomen en

uitgegaan en wanneer welke beslissing genomen is. Achterin bevindt zich een klapper op naam van de veroordeelde (ook als het rekest door een ander is ingediend). Bij de naam wordt verwezen naar bladzijde en nummer in deze agenda, waar de gezochte zaak beschreven staat.

- inv. nrs. 631-660: ingekomen berichten omtrent de veroordeelden 1814-1838. Dit zijn over het algemeen berichten van de procureurs-crimineel en officieren van de rechtbank. Deze stukken liggen op de in de ‘registers der gratien’ vermelde datum van binnenkomst.
- inv. nrs. 661-667: adviezen van de Commissie van Gratie 1814-1838: dit zijn de concepten van de adviezen aan de Koning. Het netexemplaar bevindt zich bij het Koninklijk Besluit. Hier vindt men alle in deze jaren uitgebrachte adviezen bij elkaar. De adviezen liggen per jaar op nummer. Een verwijzing naar het nummer van het advies is te vinden in het Alfa-betisch register op de adviezen in gratie 1814-1838 (inv. nrs. 678-679).
- inv. nrs. 356-358: klappers op de gratie-adviezen 1838-1875. De adviezen zelf werden niet aangetroffen.
- inv. nrs. 359-371: ‘Registers der gratiën’, 1838-1874;
- inv. nrs. 353-355: concepten van adviezen, 1901-1914;
- inv. nrs. 474-478: concepten van adviezen, 1915-1929.

2. De regionale historische centra

In de regionale historische centra in de provinciehoofdsteden berusten de archieven van de gerechtshoven, rechtbanken en andere rechterlijke instellingen. In deze archieven bevinden zich verschillende registers en andere stukken die betrekking hebben op de indiening van verzoeken om gratie en de advisering van de ministerie. Van belang is een aantal series die in verschillende archieven voorkomen:

- register van inschrijving van verzoeken om gratie bij hoven en rechtbanken;
- registers van adviezen, gegeven door hoven en rechtbanken op aan de Koning gerichte verzoeken om gratie;
- ingekomen kennisgevingen van beschikkingen op verzoeken om gratie.

Groningen, Groninger Archieven

Provinciaal Gerechtshof, 1838-1875

Parket van de officier van justitie en de ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij de kantongerechten in het arrondissement Groningen, 1838-1940

Arrondissementsrechtbank van Groningen, 1838-1939

Arrondissementsrechtbank van Appingedam, 1838-1877

Leeuwarden, Tresoar (Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum)

Gerechtshof te Leeuwarden, 1838-1963

Arrondissementsrechtbank Leeuwarden, 1854-1959
 Arrondissementsrechtbank Heerenveen, 1861-1920
 Arrondissementsrechtbank Sneek, 1839-1877

Assen, Drents Archief

Provinciaal Gerechtshof, 1838-1875
 Arrondissementsrechtbank Assen, 1878-1946

Zwolle, Historisch Centrum Overijssel

Arrondissementsrechtbank en het parket van de officier van justitie te
 Zwolle, 1868-1918
 Arrondissementsrechtbank te Almelo, 1839-1944
 Arrondissementsrechtbank te Deventer, 1839-1859

Arnhem, Gelders Archief

Arrondissementsrechtbank en Parket van de officier van justitie te
 Arnhem, 1904-1988
 Arrondissementsrechtbank te Zutphen, 1956-1972

Utrecht, Het Utrechts Archief

Arrondissementsrechtbank Amersfoort, 1839-1854

Haarlem, Noord-Hollands Archief

Gerechtshof Amsterdam, 1931-1969
 Arrondissementsrechtbank en officier van justitie Alkmaar, 1838-1945
 Procureur-generaal Amsterdam, 1927-1963

Den Haag, Nationaal Archief als bewaarplaats voor Zuid-Holland

Arrondissementsrechtbank Dordrecht, 1838-1951
 Parket van de officier van justitie in Dordrecht, 1838-1943
 Arrondissementsrechtbank Gorinchem, 1858-1877
 Arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage, 1940-1959

Middelburg, Zeeuws Archief

Arrondissementsrechtbank Middelburg, 1838-1956
 Kantongerecht Zierikzee, 1878-1891

's-Hertogenbosch, Brabants Historisch Informatie Centrum

Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, 1932-1947

Maastricht, Regionaal Historisch Centrum Limburg

Provinciaal Gerechtshof van Limburg te Maastricht, 1838-1875
 Arrondissementsrechtbank en officier van justitie te Roermond, 1842-1969

3. Amsterdam, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

Hier bevinden zich enkele archieven met registers en andere stukken betreffende gratie uit de periode 1940-1945.

- Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz, 1940-1945;
- Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden: belast met de militaire rechtspraak. Zijn jurisdictie beperkte zich overigens niet tot Duitse militairen, maar strekte zich ook uit tot Nederlandse burgers, voor zover het ging om delicten tegen de bezettingsmacht. De Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden bekrachtigde of vernietigde vonnissen in dergelijke zaken en had de mogelijkheid gratie te verlenen.
- Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz, Abteilung Gnadensachen. Hier werden verzoeken om gratie in behandeling genomen.

B Literatuur

- I.M. Abels, 'Herziene gratieregeling en aanpassing regeling inzake schadevergoeding voor voorlopige hechtenis', *Ars Aequi* 1996 (11) 693-696.
- A.D. Belinfante, *In plaats van bijtjesdag: de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog* (Assen 1978).
- Th.W. van den Bosch, *Huidig en toekomstig militair strafprocesrecht* (Zwolle 1983).
- J.M. Bruins, 'De wettelijke regeling van gratie', *Proces* (1991-12) (themanummer Gratie) 340-349.
- J.M. Bruins, 'Gratie' in: *Verhalen over de Grondwet, ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van de Grondwet 1983-1993* (Den Haag 1993) 145-148.
- H. Droesen, 'De officier van justitie en de praktijk van de gratieverlening', *Proces* (1991-12) (themanummer Gratie) 361-365.
- S. Faber, 'Doodstraf en gratie in Nederland (1945-1952)', *Pro Memorie* 8.1 (2006) 67-71.
- G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Amsterdam 1999).
- L. Hendriks, *Gratie. Praktijkcahiers Strafrecht* 4 (Den Haag 2006).
- J.M. Jongh-Bruins, 'Het wetsvoorstel 19 075 inzake gratie: van de wal in de sloot', *Delikt en delinkwent* (1986-9) 909-926.
- C. Kelk, 'De gratiën van gratie', *Proces* (1991-12) (themanummer Gratie) 350-360.
- S.C. Kooijman, 'Verraders waarvoor in een bevrijd Nederland geen plaats zal zijn'. *Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein van de bijzondere rechtspleging, 1945-1952. Pivot-rapport 99* (Den Haag 2000).
- D.W. de Mildt en J.P. Meihuizen, 'Nederland en zijn Duitse oorlogsmisdadigers', *Pro Memorie* 8.1 (2006) 3-52.

- A. Mul, *De schoonste parel op de kroon. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de overheid op het beleidsterrein Gratie (1945-2000)*. Pivot-rapport 119 (Den Haag 2001).
- A. van Oortmerssen, *Het gratierecht in beweging. Een onderzoek naar nieuwe ontwikkelingen in het gratierecht* (Amsterdam 1987).
- C.W. van der Pot en A.M. Donner, *Handboek van het Nederlands staatsrecht* (Zwolle 2006).
- P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955* (Diemen 1989).
- S. van Ruller, *Genade voor recht. Gratieverlening aan ter dood veroordeelden in Nederland 1806-1870* (Amsterdam 1987).
- S. van Ruller, 'Gratie is van alle tijden en plaatsen: over de geschiedenis van het gratiëren', *Proces* (1991-12) (themanummer Gratie) 330-339.
- O.E. van Schravendijk, *Leemten in het gratierecht* (Deventer 1968).

NOTEN

- 1 Van der Pot en Donner, *Handboek*, 432. Hendriks, *Gratie*, 1,2.
- 2 De Historische situering is een bewerking van het betreffende hoofdstuk in Mul, *De schoonste parel*.
- 3 'Het recht van gratie is het recht van de overheid tot gratieverlening, niet het recht van de veroordeelde op gratie.' MvA, Gratiwet, Eerste Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 19075, m. 22a.
- 4 Zie Van Ruller, 'Gratie', 330.
- 5 Aldus de staatsrechtgeleerde Buys (1883), aangehaald door Jongh-Bruins, 'Het wetsvoorstel', 911.
- 6 In de herziening van 1840 is deze bepaling ongewijzigd artikel 66 geworden.
- 7 Grondwet 1848, artikel 66.
- 8 Gangbaar is de opvatting dat Nederland sedert eind 1813 twee Grondwetten heeft gekend, namelijk die van 1814 en die van 1815. Deze laatste geldt nog steeds (zie ook hedendaagse uitgaven van wetten, bijv. www.wetten.overheid.nl). Wel is het in de praktijk lastig steeds ñ maar formeel correct - van de Grondwet na de wijziging van 1848 te spreken. Daarom wordt hier niet alleen over de Grondwetswijziging van 1848, maar ook van de Grondwet van 1848 gesproken.
- 9 MvA, Gratiwet, Eerste Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 19075, m. 22a.
- 10 Dit onderdeel is een bewerking van het betreffende hoofdstuk in Mul, *De schoonste parel*.
- 11 KB van 21 oktober 1856, nr. 21 (*Staatsblad* 1856, 95).
- 12 Strafbekorting en strafbeëindiging als 'beloning' voor goed gedrag. Deze vorm van gratieverlening is ook wel *huisgratie* genoemd.
- 13 D.d. 21 oktober 1856, nr. 82, 'houdende eene Instructie voor het Departement van Justitie nopens de afwijzing van sommige verzoeken om gratie' (niet gepubliceerd).
- 14 KB van 21 maart 1919, nr. 73 (*Staatsblad* 1919, 127).
- 15 KB van 4 november 1919, nr. 125 (*Staatsblad* 1919, 649).
- 16 KB van 7 juli 1925 (*Staatsblad* 1925, 321).
- 17 Von Freitag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste*, 229-233.
- 18 Zie Kooijman, 'Verraders' en Belinfante, *In plaats van bijltjesdag*, 87-108.
- 19 *Staatsblad* 1943, D 61.
- 20 *Staatsblad* 1943, D 62.
- 21 *Staatsblad* 1943, D 63.
- 22 *Staatsblad* 1944, E 101.
- 23 *Staatsblad* 1943, D 64.
- 24 *Staatsblad* 1948, 1186.

- 25 Lages was reeds in 1966 vanwege ernstige ziekteverschijnselen bij wijze van strafonderbreking uitgewezen naar Duitsland.
- 26 Zie de brief van de minister van Justitie d.d. 16 februari 1972 (*Staatscourant* 1972, 34).
- 27 Zie de uitgebreide brief van de minister van Justitie d.d. 24 januari 1989 (*Staatscourant* 1989, 18).
- 28 Regeling ontzetting rechten - *Staatsblad* 1946, G 218.
- 29 Zie Kooijman, 'Verraders' en Belinfante, *In plaats van bijltjesdag*, 542-567.
- 30 Dat soms aan deze zogenoemde (*collectieve*) *lijstgratie* de voorkeur is gegeven boven een Staatsbladgratie, komt voort uit de overweging dat de maatregel geen massaal karakter draagt of dat de reden van deze gratie niet het gewicht heeft van een voor de Staat belangrijke gebeurtenis. Materieel is er echter geen verschil tussen beide vormen van gratieverlening: aan beide is het individuele karakter vreemd. Voorbeelden: KB van 12 maart 1954, nr. 26, en KB van 2 februari 1965, nr. 33.
- 31 Een uitgebreid overzicht is te vinden in een nota betreffende de gratieprocedure voor langgestraften van april 1966.
- 32 Handelingen Tweede Kamer, d.d. 31 januari 1957, 2307. Deze procedure is niet geformaliseerd in een circulaire terechtgekomen.
- 33 De *volgprocedure langgestraften* houdt het volgende in: na een derde van de straftijd wordt een klinisch psychologisch of ambulant onderzoek uitgevoerd, dat kan leiden tot vervroeging van de datum van invrijheidstelling, eventueel via een gratieprocedure. In dit voortraject nemen het Penitentiair Selectiecentrum (PSC) en de Selectieadviescommissie-langgestraften (SAC-langgestraften) het voortouw. Zie Droesen, 'De officier van justitie', 364. De Afdeling Gratie hoeft met deze volgprocedure derhalve geen advies meer in te winnen bij een reclasseringsinstantie. Zij wordt nog slechts 'geconfronteerd' met het ingediende gratieverzoek, waaraan al de nodige onderzoeken en adviezen ten grondslag liggen.
- 34 Handelingen van de Tweede Kamer, 8 november 1973, 806.
- 35 Deze opvatting is expliciet verwoord in de Memorie van Toelichting op de Gratiwet van 1987.
- 36 Sinds 1945 wordt deze vorm van gratieverlening, ondanks het ontbreken van een wettelijk kader, systematisch toegepast. Zie ook de circulaire van 01-07-1954, nr. G 546/03, 2^e Afd. B, die gaat over de voorwaardelijke gratie. Al in 1957 kent de Afdeling Gratie een Bureau (vanaf 1961: Onderafdeling) Uitvoering Gratie, met als taak de behandeling en herroeping van voorwaardelijke gratieverlening.
- 37 De voorwaarden behelzen onder andere: het verrichten van onbetaalde arbeid ten algemene nutte (taakstraffen), het betalen van een geldsom aan de Staat en het geheel of gedeeltelijk vergoeden van schade.
- 38 Zie de uitvoerige brief hierover van de staatssecretaris aan de Tweede Kamer, *Staatscourant* 1980, 66.

- 39 Artikel 122, lid 1, van de Grondwet: 'Gratie wordt verleend bij Koninklijk Besluit na advies van een bij de wet aangewezen gerecht en met inachtneming van bij of krachtens de wet te stellen voorschriften'.
- 40 Mondelinge behandeling op 15 december 1987, Eerste Kamer 9, 245. Cf. MvA, Gratiwet, Eerste Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 19 075, nr. 22a.
- 41 Hierbij kan worden gedacht aan: conflictoplossing, vergelding, inprenting van normbesef, boetedoening, generale preventie, beveiliging van de samenleving, resocialisatie (Memorie van Toelichting bij de Gratiwet, Tweede Kamer, vergaderjaar 1984-1985, 19 075, nrs. 1-3, 21).
- 42 Deze grond is primair gericht op langgestraften.
- 43 Respectievelijk op 10 juni en 15 december 1987. Zie de Handelingen.
- 44 De Arob, opgevolgd door de (bredere) Algemene wet bestuursrecht (Awb - *Staatsblad* 1992, 315). Zie art. 1.6 daarvan.
- 45 Overigens moet een beroep op de civiele rechter in gevallen waarin procedurevoorschriften niet zouden zijn nageleefd, niet onmogelijk worden geacht. (MvA, Gratiwet, Eerste Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 19 075, nr. 22a).
- 46 Uitgesloten zijn die maatregelen waarvan de administratie of de rechter de tenuitvoerlegging te allen tijde zelf kan beëindigen, zodat het recht van gratie alleen kan worden toegepast op de volgende maatregelen: onttrekking aan het verkeer, ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en verbeurdverklaring opgelegd door de kinderrechter (Memorie van Toelichting bij de Gratiwet van 1987, Tweede Kamer, vergaderjaar 1984-1985, 19 075, nrs. 1-3).
- 47 De tot advies geroepen rechters zijn dan de exequaturrechter of, in geval van onmiddellijke tenuitvoerlegging, de Penitentiaire Kamer van het Gerechtshof te Arnhem.
- 48 De doodstraf was in Nederland officieel in 1870 afgeschaft, behalve voor misdaden van militairen in oorlogstijd. Artikel 114 van de Grondwet van 1983 schafte de doodstraf geheel af.
- 49 Memorie van Toelichting Gratiwet 1987, Tweede Kamer, vergaderjaar 1984-1985, 19 075, nrs. 1-3, 20. Overigens komt de constructie van collectieve gratie in 1997 nogmaals in het nieuws, wanneer de minister van Justitie het voornemen bekendmaakt om de gevangenisstraf van zogenoemde *weigeryuppen* voor het grootste deel om te zetten in dienstverlening (brief van 27 juni 1997 aan de Tweede Kamer). Zie ook *Nederlands Juristenblad* (1997-29) 1356-1357. Het voornemen is niet doorgegaan en ook deze verzoeken worden individueel beoordeeld.
- 50 *Staatsblad* 1987, 599.
- 51 *Staatsblad* 1990, 370.
- 52 Handelingen van de Tweede Kamer, 10 juni 1987, 4307.
- 53 Hierbij zij opgemerkt dat collectieve gratieverlening dan wel (vrijwel) is uitgesloten, maar dat massale indiening van verzoeken om

- algemene gratieverlening ter gelegenheid van bepaalde gebeurtenissen toch steeds meer usance is geworden, met als gevolg dat dan honderden of duizenden verzoeken individueel moeten worden behandeld. Handelingen van de Tweede Kamer, 10 juni 1987, 4302.
- 54 Handelingen van de Tweede Kamer, 10 juni 1987, 4302.
- 55 *Staatsblad* 2002, 551.
- 56 Hendriks, *Gratie*, 31-36.
- 57 Zie de artikelen 558-560.
- 58 Bij Wet van 21 maart 1973, houdende herziening van de bepalingen van het Wetboek van Strafvordering omtrent de opschorting van de tenuitvoerlegging van vonnissen of arresten in verband met de indiening van verzoekschriften om gratie, *Staatsblad* 1973, 135. De oude artikelen 558-560 worden artikelen 558, 559, 559a, 560, 560a en 560b.
- 59 *Staatsblad* 1996, 39, herziene gratieregeling en regeling inzake schadevergoeding voor voorlopige hechtenis.
- 60 Dit is een periode van acht dagen na het onherroepelijk worden van een vonnis. Deze periode schort de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel op. Is binnen deze periode een gratieverzoek ingediend, dan schort dat de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel op totdat op het gratieverzoek is beschikt.
- 61 Het betreft wijziging van de regelingen van de invordering en inhouding van rijbewijzen en de bijkomende straf van de ontzegging van de rijbevoegdheid, in het bijzonder wijziging van artikel 180 van de Wegenverkeerswet 1994 (*Staatsblad* 1998, 375). Met de inwerkingtreding hiervan per 1 oktober 1998 vervalt lid 2 van artikel 558a van het Wetboek van Strafvordering en wordt het oorspronkelijke lid 3 vernummerd tot lid 2.
- 62 *Staatsblad* 2000, 365.
- 63 Bij de Visuele kennismaking is dankbaar gebruik gemaakt van informatieblad 26 van het Nationaal Archief Den Haag: *Op zoek naar verzoeken om gratie. Aanwijzingen voor onderzoek naar stukken betreffende gratieverzoeken in de periode 1813-1914*. Ook de gegevens op de website archieven.nl met archievenoverzichten, inventarissen en nadere toegangen zijn gebruikt.
- 64 Zoals persoonsgegevens, omstandigheden die van invloed kunnen zijn op de beoordeling van het gratieverzoek, gegevens met betrekking tot de tenuitvoerlegging van het vonnis (cf. Gratiebesluit, art. 8).
- 65 Het advies behelst een korte beschrijving van het gepleegde feit en van de omstandigheden waaronder het werd gepleegd, alsmede een beknopte ontwikkeling van de gronden die voor of tegen het verlenen van gratie pleiten (Gratiebesluit, art. 9).
- 66 Bijvoorbeeld bij een directeur van een penitentiaire inrichting of bij een geneeskundige dienst.
- 67 Als het verzoek niet meteen kan worden afgewezen, als het gaat om een vrijheidsstraf of een aantal vrijheidsstraffen van in totaal zes jaar

- of langer, als het rechterlijk advies niet met eenparigheid van stemmen is vastgesteld en als een andere minister anders over de te nemen beslissing denkt dan de minister van Justitie (art. 8, lid 2, van de Gratieregeling 1976 en van de Gratiewet).
- 68 Minister van Justitie, Handelingen van de Tweede Kamer, 8 december 1960, 2498.
- 69 De stukken betreffende Kluin zijn te vinden in Den Haag, NA, archief Staatssecretarie Koning Willem I, toegangsnr. 2.02.01, inv. nr. 4351, en Ibidem, archief van het Hoog Gerechtshof, toegangsnr. 2.09.17, inv. nr. 660.
- 70 Zie voor deze zaak Ibidem, archief Staatssecretarie, toegangsnr. 2.02.01, inv. nr. 4495.
- 71 De zaak-Kluin hield de gemoederen zo bezig dat het gezegde: 'Doar bist beter of komen as Okke Kluin, want dij mus hangen' (Je bent er beter afgekomen dan Okke Kluin, want die moest hangen) nog steeds gebruikt wordt. Zie *Nieuwe Encyclopedie van Groningen* (Groningen 1999) 456.
- 72 Het Algemeen Verbaal is een chronologisch geordende serie van ingekomen en uitgaande stukken, zie ook in deze bundel p. 231-232, Bijlage A.
- 73 Den Haag, Nationaal Archief, archief ministerie van Justitie, toegangsnr. 2.09.22, inv. nr. 14969.
- 74 Ibidem, archief ministerie van Justitie, toegangsnr. 2.09.22, inv. nr. 9899.
- 75 Ibidem, archief Kabinet der Koningin, toegangsnr. 2.02.14, inv. nr. 7416.
- 76 Ibidem, archief Kabinet der Koningin, toegangsnr. 2.02.04, inv. nr. 1840.
- 77 Ibidem, archief Kabinet der Koningin, toegangsnr. 2.02.14, inv. nr. 8073. De betreffende stukken zijn te vinden in Ibidem, archief ministerie van Justitie, toegangsnr. 2.09.05, inv. nrs. 6632-6636.
- 78 *Staatsblad* 1995, 276.
- 79 Artikelen 3 en 12 van dezelfde wet.
- 80 *Staatsblad* 1946, G 103.
- 81 *Staatsblad* 1948, I 392.
- 82 *Staatsblad* 1948, I 426.
- 83 *Staatsblad* 1951, 34.
- 84 *Staatsblad* 1955, 170.
- 85 *Staatsblad* 1966, 73.

m.....	Hoofd. {	Lengte	1. voet	kleur linker oog. {	klasse
ng.....		Breedte.....	1. middenv.....		aureo
armen 1 m.....		Grootste horizont. breedte der jukbeenderen	1. pink		omtre
o.m.....		Lengte r. oor	1. onderarm.....		bijzon
VOORHOOFD:			NEUS:		
d	Hoogte	Wortel (diepte)	Lengte ...		
.....	Breedte	Rug.....	Vooruitst.		